

84(4Ф)
Б 79

ЖАН-ДОМИНИК
БОБИ

Хаётингиздан нолияпсизми,
унда ушбу китобни ўқинг



Скафандр ва капалак

*Муаллиф бу китобни кўли билан ёзмади,
кимгадир айтиб ҳам турмади. Шунчаки, қалб
туғёни киприклардан сизиб, оққа кўчди.*

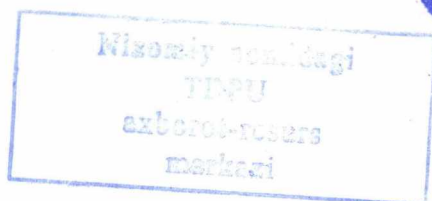
84 (49p)
Б 79

ЖАН-ДОМИНИК

БОБИ



Скафандр ва капалак



У-8966/6



ЯНГИ АСР АВЛОДИ

УЎК: 821.133.1-31

КБК: 84(8Фра)

Б – 79

Жан-Доминик Боби

Скафандр ва капалак: қисса / Жан-Доминик Боби. –Тошкент:
Янги аср авлоди, 2021. – 96 б.

ISBN 978-9943-20-831-5

Инсон жасорати ва матонатининг маҳсули бўлмиш «Скафандр ва капалак» аввало, чўнг бир изтироб, сўнгра худди шундай умидга йўғрилгани билан эътиборни тортади. Француз драматурги Жан-Доминик Бобининг ушбу асарини варақлаб, илк сатрларига кўз югуртирарканмиз, айти кучга тўлган, ҳаёт ва ижодда муваффақият қозониб келаётган 44 ёшли драматургнинг кутилмаганда инсультга чалиниб, тўшакка михланиб қолиши, аммо тақдирнинг аянчли синови олдида таслим бўлмайд соғломия ва ягона кўз ёрдамида ҳаёт учун курашишга бел боғлагани, нигоҳлари билан логопед кўмагида дунё билан мулоқотга киришиши вужудимизни титратади.

УЎК: 821.133.1-31

КБК: 84(8Фра)

Таржимон:

Нилуфар УСМОНОВА

ISBN 978-9943-20-831-5

© Жан-Доминик Боби, «Скафандр ва капалак». «Янги аср авлоди», 2021 йил.

УМИД УЛАШИШ БАХТИ

Мен «Скафандр ва капалак»нинг дастлаб кино вариантини кўрдим. Бағоят таъсирландим. Дарҳол интернетдан асарнинг русча матнини топиб ўқидим. У ҳақда «Адабиёт – олдинда ёнган чирок» сарлавҳали мақоламда икки оғиз илиқ фикрларни ҳам билдирдим. Яна шуки, қачондир вақтим бўлса, асарни она тилимизга таржима қилишни кўнглимга тугдим. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ташкил этилиб, жаҳон адабиётидан дарс бера бошлаганимда эса ушбу асар ҳақида талабаларга бот-бот гапириб бердим. Бори – шу. Кунлардан бир кун мазкур асарни ўзбек-инглиз таржима факультети талабаси Нилуфар Усмонованинг таржима қилаётганини эшитиб, юки ердан кўтарилган инсондек хурсанд бўлдим. Унга «Таржимани тез тугаллаб олиб келинг, «Жаҳон адабиёти» журнаliga берамиз, кейин китоб қилиб чиқарамиз», дедим. Мана, ниҳоят, асар кўлимизда.

Одатда, Ғарб маданияти, санъати ва адабиёти ҳақида гап кетганда, бир хушёр тортиб оламиз. Дунёқарашимиз, менталитетимиз ва тарбиямизга тажовуз қиладиган нимадир йўқмикан, деган ҳадик билан

китобларни варақлаймиз. Лекин «Скафандр ва капалак»ни ўқиб, тамомила ўзга хулосаларга келамиз: инсон Ғарбда ҳам, Шарқда ҳам барибир инсон эканига, уни бир нуқтага олиб келадиган муштарак жиҳатлари кўплигига иймон келтирамиз. Бунинг учун эса шакллар тузоғидан эсон-омон ўтиб, инсонлик моҳиятига интилмоқ талаб қилинади, холос. Француз драматурги Жан-Доминик Бобининг «Скафандр ва капалак» номли асари, аввало, чўнг бир изтироб, сўнгра худди шундай умидга йўғрилгани билан эътиборни тортади. Айни кучга тўлган, ҳаёт ва ижодда муваффақият қозониб келаётган 44 ёшли драматург кутилмаганда инсультга чалиниб, тўшакка михланиб қолади. Лекин у таслим бўлмайди. Соғлом мия ва ягона кўз ёрдамида ҳаёт учун курашади. Чунки қолган ҳамма аъзолари фалаж ҳолда: на кимир этади, на гапиради ва на овқат ея олади. Ишга яроқли фақатгина кўзи. Нигоҳлари билан логопед ёрдамида дунё билан мулоқотга киришади. Бунинг учун альфавитдан фойдаланилади. Логопед бир чеккадан ҳарфларни ўқиб чиқади, фалаж драматург керакли ҳарфга келганда кўзини юмади ва шу тарзда бир неча дақиқада биргина сўз ёзилади. Бемор шу тарзда асар ёзмокқа ҳам бел боғлайди. Ниҳоят, машаққатлар, жасоратлар эвазига асар дунёга келади. Битигини «Скафандр ва капалак» деб номлайди. Скафандр бу – сув остига тушиш учун кийиладиган махсус кийим, лекин бу ерда рамзий маъно касб этиб, инсон танасини, капалак эса руҳни англатади. Драматург узоқ яшамайди – бу фоний

дунёни тарк этади. Лекин одамларга умид қолдириб кетади. Ёзилиши инсон жасорати ва матонатининг олий кўриниши бўлган бу асарда бугунги кун замондош кишиси учун сув ва ҳаводек зарур бўлган некинлик, ёруғлик ва умидбахшлик мужассам.

Асарни ёш таржимон Нилуфар Усмонова русчадан ўзбекчага ўгирди. Бу унинг илк салмоқли ишидир. Камчиликлари бўлиши табиий. Аммо Нилуфар келажакда ўз устида ишлайдиган, сакталикларни тугатишга жасорати етадиган умидли ёшларимиздан. Ижоднинг таржимадек машаққатли, аммо шарафли йўлида Нилуфарга омад, ўзбек ўқувчиларига эса француз драматурги Жан-Доминик Бобининг «Скафандр ва капалак» асарини ўқиш завқини тилаб қоламиз.

Улуғбек ҲАМДАМ

МУҚАДДИМА

Оқимтир нур кўримсиз парда ортидан тонг отаётганидан дарак бермоқда. Оёқ оғриғи, бош оғриғи... Гўё скафандр бутун танамни сиқаётгандек азоблайди. Палатамни аста-секин зулмат тарк этмоқда. Менга азиз бўлган инсонларнинг суратлари, болалар чизган расмлар, кечагина ошнам Рубедан жўнатган митти велосипедчи сувенири ва каравотим тепасидаги токчани томоша қиламан. Ярим йилдан бери шу каравотда ётавериб ўзимни дунёдан узилиб қолгандек ҳис қилардим.

Қаердалигимни англашим, ўтган йилнинг 8 декабрь жума куни ҳаётим остин-устин бўлиб кетганини эслашим учун менга кўп вақт керак эмас.

Шу пайтгача мия сопи ҳақида эшитмаган эканман. Айнан ўша куни миямизнинг асосий қисми қандай эканлиги; мия ва асаб толаларининг қандай боғлиқлиги, юрак-қон томир тизимининг бузилиши юқорида айтилган мия сопини ишдан чиқарганлигини тушуниб етдим. Илгари буни мияга қон қуйилиши деб аташар ва бундан одамлар шунчаки ўлиб кетаверишарди. Жонлантириш бўлими технологияларининг ривожлантирилиши бу азобларни енгиллаштирди. Тирик қолиш эҳтимоли бор, лекин сиз англосакс тиббиётида айтил-

ган «*locked-in syndrome*»¹ига маҳкум қилинаси: бошдан-оёқ фалаж бемор ўз танасида қамаб қўйилган; у фикрлайди, лекин бу сезилмайди, ягона алоқа воситаси бўлиб фақат чап кўзини қисиш қолади. Қарангки, тақдир томонидан шундай илтифот кўрсатилгани ҳақида биринчи ўринда билиши керак бўлган инсонга охирида хабар берилди. Мен 20 кун ҳушсиз ётдим ва фожианинг жиддийлигини англашимдан олдин бир неча кун ноаниқлик гирдобидида қолдим. Январь ойининг охирида, айнан шу Берк касалхонаси деразасидан илк тонг шуъласи тушиб турган палатада бутунлай ўзимга келдим.

Бу энг оддий тонг. Соат 7 дан бошлаб ҳар чорак соатда вақт ўтаётганидан хабар берувчи қўнғироқлар чалинади. Тунги ҳордикдан кейин тўлиб кетган ўпкаларим шовқин билан яна нафас олишни бошлайди. Сариқ чойшабга қаттиқ ёпишиб олган қўлларим менга азоб келтиради, қизиғи улар иссиқми ё совуқми, тушуна олмайман. Анкилозга² қарши курашиб, қўл-оёқларимни ҳеч бўлмаганда бир неча миллиметрга чўзишга ҳаракат қиламан. Бу менинг қийналиб кетган тана аъзоларимга сал бўлса-да енгиллик беради. «Скафандр» оғирлиги камаяди ва хаёлларим капалакдек учиб кетади. Ҳали қилиниши керак бўлган бир дунё иш бор. Осмонларга учса

¹ «*Locked-in-syndrome*» – тана фалаж ҳолатига тушиб қоладиган касаллик.

² Анкилоз – бўғимларнинг ҳаракатсизлиги.

ёки замонлар аро кезса, оловлар маконига саёҳат қилса ёки Мидас подшоҳининг саройига ташриф буюрса бўлади. Кейин суюкли ёрингизнинг қошига сездирмасдан учиб бориб, ширин уйқуга чўмиб ётган юзини аста силаш мумкин. Самовий қасрлар қуриш, «Олтин мўйна»ни қўлга киритиш имконингиз ҳам бор. Атлантида кашф қилиш болаликдаги орзулар ва улғайгандаги тушларни рўёбга чиқариш эса чўт эмас. Қисқаси, дам олиш учун чалғиса бўлади. Энг асосийси, қимирлай олмайдиган одам нашриётдан келадиган вакилга бу саргузаштларни қандай қилиб айтиб беришини, тўғрироғи, ҳарфма-ҳарф айтиш усулини ўйлаб топишим керак. Хаёлан ҳар бир жумлани ўн марта қайта-қайта синчиклаб ўйлайман, айрим сўзларни олиб ташлайман, сифатлар қўшаман ва ўзимнинг тузган матнимни сўзма-сўз ёдлайман.

Соат етти ярим. Навбатчи ҳамшира хаёлимни бўлди. Белгиланган тартибга биноан у пардаларни очади, трахеостомани³, осма уколни текширади ва телевизорни ёқади – яқинда хабарлар бошланади. Ҳозирча Ғарбнинг энг чакқон қурбақаси ҳақида болалар кўрсатуви бўлмокда. Мен ҳам қурбақага айланиб қолишни ният қилсаммикан?..

³ Трахеостома – нафас олиш учун ўпкага ўрнатиладиган асбоб

ЎРИНДИҚ

Бунчалик кўп оқ халатларни палатамда ҳеч кўрмагандим. Ҳамширалар ва уларнинг ёрдамчилари, шунингдек, кинезитерапевт⁴, психолог, эрготерапевт⁵, невропатолог, тиббиёт олийгоҳи талабалари ва бўлим бошлиғи, бир сўз билан айтганда, бутун касалхона шу муносабат билан йиғилган. Улар киришганда қандайдир нарсани каравотим томонга суришди, мен янги бемор келдимикан, деб ўйлаган эдим. Бир неча кун олдин Беркка ўтказилганимдан бери мен билан ногиронлар аравачаси орасида боғлиқлик борлиги ҳеч ақлимга сиғмас, тасаввур ҳам қилолмасдим.

Аҳволимни ҳеч ким аниқ тушунтириб беролмас, тўсатдан, шунчаки, тасаввур қилинган далилларга таяниб, яқинда яна ҳаракатга ва тилга киришимга умид қилардим. Менинг адашаётган ақлим кўп режалар тузарди: саёҳат, ишқ, театр пьесаси ва мен тайёрлаган мевали коктейлнинг сотувга чиқиши. Фақат мендан қандай тайёрланишини сўраманг, уни унутиб юборганман.

Хуллас, улар шу заҳотиёқ мени кийинтиришди. «Бу кайфият учун фойдали», огоҳлантирувчи оҳанг билан гапирди невропотолог. Ҳақиқа-

⁴ Кинезитерапевт – ишдан чиққан тана аъзоларини ултратовуш, уқалаш, шунингдек, турли жисмоний машқлар орқали даволайдиган дўхтир.

⁵ Эрготерапевт – касаллик туридан қатъи назар беморнинг ҳаракатланиш қобилятини юқори даражага чиқариш ишларини олиб борадиган мутахассис.

тан ҳам, тиббий сариқ нейлон кўйлақдан кейин мен жоним билан яна катак кўйлақ, эски шим ва шаклини йўқотган свитерни кийган бўлардим, аммо буларни кийиш жараёнининг ўзи даҳшат. Сон-саноксиз тутқаноқлардан сўнг, ниҳоят, менга азоб бераётган, бўшашиб, ўзимга бўйсунмайдиган танамга кийим кийдиришди... Тайёргарликдан сўнг «маросимга» ўтиш мумкин эди. Икки киши елкам ва оёғимдан ушлаб, каравотдан ўриндикқа жойлаштиришди. Оддий бемордан ногиронга айландим, худди новиллеро⁶ тореадорга⁷ айланиб қолгани каби. Ўтирган ҳолатим тутқаноққа сабаб бўлдим-йўқми, шуни билиш учун мени бутун қават бўйлаб айлантириб чиқисар, мен эса келажақдаги режаларим барбод бўлаётгани ҳақида хаёл суриб, жимгина ўтирардим. Фақатгина бўйним остига махсус ёстиқча кўйиш қолди, худди Африка аёлларининг бир неча йил бўйнида пирамида ҳолатида турадиган ҳалқалар ечиб ташлангани каби, бошим тик туролмасди. «Сизга аравача мос келди», худди яхши янгилик айтаётгани каби табассум билан гапирди эрготерапевт. Менга эса бу бир ҳукмдек эшитилди. Мен шу даражада ҳайратга тушадиган ҳақиқатга эришдимки, бу ҳақиқат атом бомбасининг портлашидан кейин пайдо бўладиган улкан

⁶ Новиллеро — испан тилидан, буқа жангидаги асосий қаҳрамон, ёш ўйинчи.

⁷ Тореадор — буқа жангида тажрибали ўйинчи.

қўзиқоринсифат тутунга ўхшарди. Жаллод қиличидан-да, ўткир ҳақиқат.

Ҳамма кетди, уч нафар санитар мени бирваракайига кўтариб, ётқизишди. Улар менга гўё детектив фильмлардаги ҳозиргина ўлдирилган одамнинг жасадини мошина юкхонасига тикаётган қотилларни эслатди. Ногиронлар аравачаси бурчакда турар, устига менинг кийимим ташлаб қўйилганди. Энг сўнгги оқ халатнинг кетишидан олдин унга секингина телевизорни ўчириб қўйишини ишора қилдим. «Сонлар ва ҳарфлар» кўрсатуви бўляпти – отамнинг севимли кўрсатуви. Эрталабдан бери ёғаётган ёмғир эса деразаларни тўхтамай чертарди...

ИБОДАТ

Алалоқибат ногиронлар аравачаси таъсирининг ижобий томони ҳам бўлди. Ҳаммаси ойдинлашди: мен бошқа ғаройиб режалар тузмайман ва сукут қасамёдидан дўстларимни «озод» қиламан. Улар бўлган воқеадан кейин менга ғамхўрликни янада оширишди. Бу мавзу энди тақиқланмаган ва биз «locked-in syndrome» ҳақида бемалол муҳокама қилардик. Биринчидан, бу жуда кам учрайдиган касаллик. Бу касалликка чалиниш имкони супер лотереяда соврин ютиш имкони билан барабар. Беркда бундай касалланганлар икки киши, бунинг устига, касаллигим даража-

си ҳали тўлиқ аниқланмаган. Мен бошимни у ён, бу ёнга буроламан, бу эса касаллик шартларига номувофиқ. Кўп ҳолларда беморларда бу ҳолат ҳаёти давомида узайиб бораверади, шунинг учун бу патология⁸ етарлича ривожланмаган. Бир нарсани аниқки, агар асаб тизимим яна ишга тушса, бу сочининг ўсиши тезлиги каби бўлади, яъни жуда секин. Шундай экан, бармоқларимни қимирлатишим учун йиллар керак бўлади.

Аслида, кутилиши мумкин бўлган ўзгаришлар нафас йўлларида содир бўлади. Узоқ муддатдан сўнг меъёр ҳолатда ошқозон зонди ёрдамсиз овқатланиш, овоз найчаларини ҳаракатга келтирадиган табиий нафас олиш ва секин нафас чиқаришга умид қилса бўлади. Ҳозирча оғзимда доимо тўпланиб қолаётган сўлакни ютиш қўлимдан келганида дунёда мендан бахтли инсон топилмасди. Тилимни танглайимнинг тубига тикиб, ютинишга ҳаракат қилияпман. Шунингдек, ҳаёлан деворда осиглиқ турган халтачалардаги ладан⁹ ўсимлигидан тановул қиламан. Бу совғани тошларга сиғинувчи саёҳатчи дўстларим Япониядан олиб келишган. Улар мен учун ибодат қилишди. Қандай қилиб бўлмасин мен учун қилинган дуоларни тартибга солиб олишим керак. Мен ўз шарафимга атаб Бертон бутхоналарида шам ёқишгани ёки Непал ибодатхоналарида

⁸ Патология – касалликларни ўрганадиган илм.

⁹ Ладан – ёқимли ифорга эга бўлган ўсимлик.

Бир нарса аниқки, агар асаб тизимим яна ишга тушса, бу сочининг ўсиши тезлиги каби бўлади, яъни жуда секин. Шундай экан, бармоқларимни қимирлатишим учун йиллар керак бўлади.

Аслида, кутилиши мумкин бўлган ўзгаришлар нафас йўлларида содир бўлади. Узоқ муддатдан сўнг меъёр ҳолатда ошқозон зонди ёрдамисиз овқатланиш, овоз найчаларини ҳаракатга келтирадиган табиий нафас олиш ва секин нафас чиқаришга умид қилса бўлади. Ҳозирча оғзимда доимо тўпланиб қолаётган сўлакни ютиш қўлимдан келганида дунёда мендан бахтли инсон топилмасди.



дуо ўқишганини эшитиб, бу илоҳий сўзлар нима мақсадда айтилганини аниқлаб олдим. Шундай қилиб, ўнг кўзимни камерунлик Марабунтага топширдим, айнан шу руҳонийдан дўстим Африка илоҳларининг менинг ҳаққимга дуо қилишларини илтимос қилди. Эшитиш қобилиятимга келсак, уни Бордодаги пок қалбли руҳонийлар биродарлик жамиятига ишоняпман. Улар доимо саломатлигим учун дуо қилишади ва мен хаёлан ибодатхоналарга учиб бориб, самоларгача етадиган муножотларини тинглайман. Аммо буларнинг ҳеч бири ҳали натижа берганича йўқ, лекин улкан, лойдан қурилган қалъалар, қум деворлар ва ҳатто Мажино¹⁰ чегарасининг ҳимояси ҳам кизалоғим Селестанинг уйқудан олдин Тангрига қиладиган дуосига бас келолмайди. Миттивойим билан бир пайтда уйқуга ётишим сабабли мени барча бало-қазолардан асраб турувчи унинг дуо сиҳақидаги ширин хаёллар билан уйқуга кетаман.

ЧЎМИЛИШ

Саккиз яримда кинезитерапевт пайдо бўлади. Чиройли қомат, юзи Рим гўзалларининг сиймоси каби... Бриджит анкилозга чалинган қўл-оёқларимни ҳаракатга келтиришига ёрдам беради. Бу «сафарбарлик» деб аталади. Бундай жанговар номлар озиб кетган «жангчилар» учун

¹⁰ Мажино чегараси – французларнинг Германия чегарасида қурган ҳимояловчи система, 1929-1934 йй.

аталгани одамни кулдиради: йигирма ҳафта ичида ўттиз килограмм вазн йўқотдим. Бундай бахтсизликка учрашимдан бир ҳафта олдин парҳез тутишни бошлаганимда бундай натижага эришаман, деб ҳечам ўйламагандим. Йўл-йўлакай Бриджит айрим титрашлар яхшилик аломатимикан, деб текшириб кўради. «Кафтимни сиқиб кўринг», дейди у. Баъзан хомхаёллар оғушига бериламан: бармоқларимни қимирлата оламан ва бор кучимни йиғиб, сиқиб кўраман. Лекин бармоқларим қилт этмайди ва Бриджит жонсиз қўлимни махсус тиргак ёстиқчага кўяди. Қувонарлиси, бош қисмимга тегишли ягона ўзгариш: мен энди бошимни 90 градусга бура оламан. Энди мен кўришим мумкин бўлган майдон кенлиги кўшни бинонинг шифер тоmidан бошланиб, ҳатто оғзимни оча олмаган вақтимда ўғлим Теофил томонидан чизилган, тилини чиқариб турган ажойиб Миккининг расмига бориб тугайди. Бирмунча машқ натижасида оғзимга сўрғич тикишга эришдик. Невропотолог айтганидек, буларнинг ҳаммаси сабр-тоқат талаб қилади.

Кинезитерапия юзни уқалаш билан тугайди. Юзим ҳеч нарса сезмайди, аммо айрим қисмларида ҳали асаб толалари ўлмаган. Бриджит ўзининг илиқ қўллари билан юзимни силаётганини ўша жойдан сезаман. Сезувчи чегара оғзимнинг ярмидан ўтади, мен ярим чала табассум қила оламан. Бу табассум менинг ҳар доимги кайфиятимдан далолат. Мисол учун, оддий ювиниш менда тур-

ли хил ҳиссиётларни уйғотади. Гоҳида менга жуда ғаройиб туйилади, 44 ёшимда мени ювинтиришди, баданимни артишади ва йўргаклашади, худди эмизикли чақалоққа қарашгандек. Мен гўё болаликка қайтгандек бўламан. Ҳатто бундан завқ ҳам туяман. Аммо баъзида буларнинг ҳаммаси даҳшатли фожиалигини тушунаман ва санитар соқолимни олиш учун суртган кўпикка кўз ёшларим бирин-кетин оқа бошлайди. Ҳар ҳафталик чўмилишга келсак, бу нарса мени ҳам қайғуга солади, ҳам роҳатлантиради. Ваннага тўлдирилган сувга кираётгандаги ёқимли лаҳзалар кетидан ёқимсиз шалпиллаб чўмилиш келади. Авваллари мен ваннада узок ётардим – қўлимда хушбўй чой ёки виски, қизиқарли китоб ёки газета, ётган жойимда оёғим билан сувнинг ҳароратини ўзгартириб... Ўтмишда қолиб кетган бу хотираларни эслаб, бугунги даҳшатли ҳолатимни англаб, кўнглим чексиз қайғуга ботади. Лекин ҳозир тўхтаб қолиш ноўрин. Совуқдан титраган ҳолатимда ноқулай, қаттиқ ғилдиракли столда палатамга олиб кетишди. Соат ўн яримда тайёр бўлиб, реабилитация залига тушиш керак. Бу ерда тавсия қилинган, ёқимсиз спорт кийимини кийишни рад этиб, «кечиккан талаба» либосига қайтаман. Эски свитерларим чўмилиш каби қайғули хотираларни эсга соларди, лекин мен уларда ҳали ҳам давом этаётган ҳаёт тимсолини кўраман, бу ўзлигимни йўқотишни хоҳламаслигимдан далолат эди.

АЛИФБО

Мен алифбо ҳарфларини жудаям яхши кўраман. Қоронғи тунда, телевизорнинг ёниб турган митти чироғигина кўриниб турган маҳалда, унли ва ундош товушлар мен учун Шарел Трененинг¹¹ фарандола¹² куйи остида рақсга туша бошлайди: «О, Венеция, афсонавий шаҳар, нафис хотираларимни сенда сақлайман...» Қўл ушлашиб улар палатамни кезишади, каравотим атрофида айланишади, дераза олдидан ўтиб, девор устидан юриб эшиккача боришади ва яна йўлларида давом этишади.

*ESARINTULOMDPCFBVN
GJQZYXKW*

Тартибсиз кўринган бу хушчақчақ намоиш тасодиф эмас, буларнинг ҳаммаси мохирлик билан ўйлаб топилган. Буларни алифбо деб ҳам бўлмайди. Ҳар бир ҳарфнинг француз алифбо-сидаги қайтарилиш частотасига қараб ўрни бор. Хўш, «Е» ўзини биринчи бўлиб намоиш қилади, «W» эса энг охирида қолиб кетмай, деб навбатга эргашади. «В» эса жаҳл устида – уни «V»нинг олдида суриб қўйишган, уларни тинмай адаштиришади. Мағрур «J» эса ҳайратда, нега уни бун-

¹¹ Шарл Трене – француз хонандаси.

¹² Фарандола – Франциянинг Жанубида, Прованс шаҳрида пайдо бўлган, тез ва бир мақомда ўйналадиган рақс.

У-8966/6

чалик узоққа қўйишди, қанча жумлалар у билан бошланади-ку! «Н» ўрнини эгаллаб олишига йўл қўйган семиз «G» жаҳл устида кўринади, ҳеч бир-биридан айрилмас «Т» билан «U» эса яна бирга бўлиб қолганидан хурсанд эди. Бу тартиб катта аҳамиятга эга: мен билан суҳбат курмоқчи бўлганларнинг ишини енгиллаштиради.

Бу жуда содда тизим: менга ҳарфларни тартиб билан кўрсатишади (вариант «ЭСА...»), мен эса ҳамсуҳбатим ёзиши керак бўлган ҳарфга келганида кўзимни қисаман. Агар хато чиқмаса, бирпасда сўз пайдо бўлади, кейин тушунишнинг иложи бўлган жумла ҳосил бўлади. Лекин бу – назария, ишлатилиш усули, изоҳли ёзув. Шунингдек, реаллик ҳам мавжуд – айримларнинг ваҳимасию ўзгаларнинг соғлом фикри. Бу кодли усул (хаёлларим таржимасини шундай аташади) олдида ҳамма ҳам тенг эмас. Аммо бошқотирма ва скрабл¹³ ўйинларини севувчилар учун енгилроқ. Қизлар йигитларга нисбатан яхши удалайди. Айримлар эса тажрибаси мавжудлиги туфайли бу ўйинни ёддан билишади ва уларга ҳарфлар кетма-кетлигидан иборат «муқаддас» китоб ёки гапларим ёзилган ён дафтарча шарт эмас. Аммо мени ўйлантирадиган нарсa бу – уч мингинчи йиллар этнологларининг дафтарларидаги ёзувлар. Уларни топиб олиб, бир бетнинг ўзида чалкаш ҳолда ёзилган «Кине ҳомиладор», «Айникса,

¹³ Скрабл – сўз ўйини.

оёқларда», «Бу Артюр Рембо» ва «Французлар ҳақиқатан чўчкадек ўйнашди» каби ёзувларни ўқиб қолишса, қандай ҳаёлларга боришар экан? Ахир хато тузилган сўзлар, тушиб қолган ҳарфлар, тартибсиз бўғинлар тушунарсиз чалкашликларни ҳосил қилади.

Таъсирчан одамлар тез адашиб кетади. Паст овоз билан шошиб ҳарфларни теришади, тахминан бир нечта ҳарфларни ўзидан қўшади-да, натижада олдинги гапга қовушмайдиган: «Мен нота-вонман!» деган жумлани ўқиб, ажабланишади. Бир томондан бу фойдали, чунки улар бундай қийинчиликлардан сўнг суҳбатлашиш масъулиятини ҳис қилишади, бундай шошқалоқларни шошилтириш шарт эмас.

Мен кўпроқ мужмал жавоб берадиганлар билан мулоқотга киришишга қийналаман. Агар мен улардан: «Ишларингиз қандай?» деб сўрасам, улар: «Яхши», деб умумий жавоб беришади ва «микрофон»ни яна менга тутқазишади. Улар билан суҳбатлашишда алифбо оловли тўсиққа ўхшайди ва янглишиб кетмаслик учун олдиндан 2-3 та савол ўйлаб қўйишим керак.

Сабрлилар ҳеч қачон адашмайдилар. Улар ҳар бир ҳарфни синчиклаб ёзишади ва гап тугагунича иборада яширинган маънони шошқалоқлик қилиб топишга уринишмайди. Қўшимча сўз қўшиш борасида гап ҳам бўлмайди. Ишонч билан айтаманки, улар ўзбошимчалик билан «он»ни

«чемпи»ни кетидан қўшишмайди, «мли»ни эса «ато»ни кетига улашмайди, «мас» қўшимчаси эса «туга» ёки «чида»нинг ортида пайдо бўлиб қолмайди. Бундай секин жараён кишини безор қилиши тайин, аммо тахмин қилишни яхши кўрадиган шошқалоқлар дуч келадиган маъно бузилишидан сақлайди. Масалан, бир куни кўзойнагимни олиб беришларини илтимос қилган эдим, улар эса мендан астагина кўзимга ойнак тикишимнинг сабабини сўрашди ва мен бундай ақлий ўйинларнинг ўзига хос жозибасини тушундим.

ИМПЕРАТОР АЁЛ

Францияда малика Евгения хотираси ёд этиладиган жойлар жуда кам. Ногиронлар аравачаси бемалол беш қаторлаб юрадиган жой — шинамгина Берк касалхонасининг галереясида Наполеон III нинг рафиқасини ёдга солувчи алоҳида витрина бор. Бу кичкина музейнинг иккита асосий ёдгорликларидан бири оқ мраммрдан бунёд этилган, маликанинг бетакрор гўзаллигини ўзида ифодалаган ҳайкалдир. Малика 94 ёшида, айнан Иккинчи империя қулашидан ярим аср ўтиб вафот этган. Шунингдек, витринадан жой олган иккинчи ёдгорлик — Берк вокзали бошлиғининг ёрдамчиси «Корреспондан маритим» газетасининг муҳарририга императорнинг 1864 йил 4 майдаги таширифи ҳақида қисқача маълумот бериб ўтган

хатидир. Маликага ҳамроҳ бўлиб келаётган ёш аёлларни, шаҳар кўчаларида бўлаётган тантанали намоишларни ва маликанинг номини улуғлаган касалхона беморларини тасаввур қилиб кўриш қийин эмас. Мен шу вақтгача бу қимматли ёд-горликларга таъзим қилиб ўтиш имконини бирон марта ҳам қўлдан бой бермаганман.

Тахминан йигирма марта темир йўлчининг ҳикоясини ўқиб чиқдим. Хаёлан ғала-ғовур кўтариб кетаётган маликанинг канизаклари сафига қўшилиб оламан ва Евгения бир бинодан иккинчи бинога ўтаётган дамда мен унинг малла рангли ленталар уланган шляпаси ва тафтадан ясалган соябони кетидан, маликанинг ифорида маст ҳолатда эргашаман. Бир куни мен журъат қилиб унинг оқ-пушти, кенг атлас тасмали кўйлагининг бурмалари орасига бошимни беркитиб олдим. Ўша он шунчалик ширин, тонгги шудринг каби соф эди-ки. Малика мени ҳайдамади. У менинг сочларимни меҳр билан силади ва худди невропатолгимнинг шевасига ўхшаган испанча шева билан гапирди: «Ҳечқиси йўқ, болагинам, сабр-тоқатли бўлиш даркор». Бу аёл энди мен учун французлар маликаси эмас, балки илоҳий тасалли берувчи, худди умидсизлик чоғида юпатувчи муқаддас Рита каби эди.

Куннинг ярмига келиб, мен дарду ҳолимни маликага баён қилаётганимда, орамизда нотаниш киши гавдаланди. Витринада бу одамнинг юзи

кўринди, гўё диоксин моддали бочкага кириб чиққанга ўхшарди: буришган оғиз, қийшайган бурун, тўзиган сочлар, даҳшатга тўла нигоҳ. Бир кўзи тикилган, иккинчи кўзи эса жинойтчиникидек Қобилнинг кўзи каби олайиб турибди. Мен бир дақиқа бу қорачиққа тикилиб турдим... Бу инсон, аслида, менинг ўзим эканлигини кейин англаб етдим...

Айни шу дамда мен эйфорияга¹⁴ тушиб қолдим. Мен нафақат сургун қилинган, фалаж, соқов, ярим кар, барча дунё роҳатларидан маҳрум қилинган эдим, энди билсам, ташқи кўринишим ҳам даҳшатли экан. Кучли асабий кулги мени қамраб олди. Агар инсон тақдирнинг сўнгги зарбасидан кейин ҳам буларнинг ҳаммасини ҳазил деб ўйласа, охири ҳалокат билан тугайди. Бошида Евгения менинг хириллашимдан ҳайратлана бошлади, кейин бу ғалати хурсандчилигим унга ҳам юкди. Биз кўз ёшлар пайдо бўлгунича тўхтамай кулдик. Шу пайт мусиқачилар жуфт бўлиб ўйналадиган куй чала бошлашди ва менинг шунчалик рақсга тушгим келаётган эдики, агар ўринли бўлганида, Евгенияни рақсга таклиф қилган бўлардим. Биз плиткали полда гир-гир айланиб, рақсга тушган бўлардик. Бўлган воқеалардан сўнг қачон бу кенг галереяга келсам, маликанинг нозик табассум билан менга тикилиб турганини пайқайман.

¹⁴ Эйфория – яхши, кўтаринки кайфият.

ЧИНЕЧИТТА¹⁵

Опал соҳил бўйлари устидан шовқин кўтариб учадиган енгил самолётда Берк касалхонаси устидан учиб ўтаётганингизда кўнглингиз ғайриоддий ҳаяжонга тўлади. Касалхонанинг жимжимадор, аммо жумбоқли кўриниши, Шимол уйлари андозасида қурилган жигар ранг ғиштли баланд деворлари сир-синоатга тўла. Гўё Ла-Маншнинг кумуш ранг суви билан уни Беркон шаҳридан узиб олиб соҳил бўйларига, юмшоқ қумлар қўйнига улоқтириб юборилганга ўхшайди. Энг чиройли деворлар юзида, шунингдек, пойтахт жамоат ҳаммомларида ва давлат мактабларида бир ёзувга кўзингиз тушади: «Париж шаҳри». Бу касалхона Иккинчи империя даврида об-ҳаво туфайли Париж касалхоналарида тузала олмаган касал болалар учун қурилган бўлиб, ҳудудий мустақиллигини сақлаб қолган. Яъни сиз ҳозирда Па-де-Каледа бўлсангиз ҳам, ҳокимият қонунларига биноан Сена соҳиллари бўйида ҳисобланасиз. Касалхона ичидаги чегараси йўқ, бир-бирига уланиб, чалкашиб кетган йўлақлар ўзига хос лабиринтни эслатади. «Менар» беморини «Соррел» йўлида адашиб қолганини кўп учратасиз: машҳур жарроҳларнинг исмлари бу ерда асосий жой номлари сифатида хизмат қилади. Кўзи даҳшатга тўла, онасидан жудо бўлган, бахтсиз бола-

¹⁵ Чинечитта – Римдаги фильмлар суратга олинадиган шаҳар.

нинг қўлтиқтаёғига суяниб, тинимсиз: «Йўқолиб қолдим!» деган сўзлари қулоққа тез-тез чалиниши эҳтимолдан ҳоли эмас. Мен эса санитарлар айтишганидек, «сорреллар»дан бириман ва йўлларда адашмайман. Лекин мени олиб келаётган одамлар ҳақида, афсуски, бундай фикр билдириб бўлмайди. Йўлимиздан адашиб қолишимизни яхшиликка йўйиш менда одат тусига кирди. Шу баҳона мен ҳали кўрмаган йўлаklarим билан танишаман, янги инсонларни учратаман, йўл-йўлакай тамаддихонадан чиқаётган ширин ҳидларни ҳидлаб ўтаман. Эндигина беҳушлик зулматидан ўзимга келаётган вақтлар мени ногиронлар арвачасида олиб кетишаётганда бир маёққа кўзим тушганди. У зина томон бурилаётганимизда қаршимда пайдо бўлди: салобатли, мустаҳкам, ўзининг қизил-оқ чизиқлари билан регби ўйинчисининг кийимини эслатарди. Денгизчилар бирлиги, шунингдек, ёлғизликка дучор бўлган беморлар рамзи бўлган бу маёққа мен шу захотиёқ шайдо бўлдим. Биз ҳар доим кўришиб турамиз. Мен унинг олдига тез-тез бориб тураман ва мени Чинетиттага олиб кетишини сўрайман. «Соррел» биносининг кимсасиз айвонларини шундай атайман. Жануб тарафга қараган бу кенг айвонларда ўзгача шоирона жозибага эга бўлган, кинофильм декорациясига ўхшаган манзара кўз олдимизда намоён бўлади. Берк атрофи электропоезд сахна-

си учун безатилганга ўхшайди. Бир нечта қум тепаликлар қадим Ғарб ҳақида тасаввурларни уйғотади. Бепоен денгиз тўлқинлари эса шунчалик оппоқки, гўё сохтага ўхшайди.

Мен кун бўйи Чинечиттада вақт ўтказишим мумкин эди. У ерда мен замонлар аро энг буюк режиссёрга айланиб қоламан. Шаҳар томондан яна «Ёвузлик муҳри»¹⁶ фильмининг биринчи саҳнасини суратга ола бошлайман. Соҳил бўйларида «Дилижанс»¹⁷ ни яна тревелинг¹⁸ қиламан. Очик денгизда эса «Ой ёғдусида»¹⁹ги контрабанда иштирокчиларининг ҳужумини тасвирга муҳрлайман. Ёки бу мўъжаз манзаралар орасида йўқ бўлиб кетаман, шунда дўстимнинг музлаб қолган бармоқларимни аста силашидан бошқа ҳеч нарса мени бу дунёдан узилган кўнглимни қайтара олмайди. Мен юзига қизил-кўк бўёқ чизилган, ақлдан озган, бошига портловчи динамит боғлаб қўйилган масқарабозман. Чарт этиб гугурт чакмоқ васвасаси хаёлларимга булут каби ўрнашиб олган. Кейин эса Қуёш бота бошлайди, Париж йўналишидаги сўнгги поезд ҳам жўнайди ва палатага қайтиш вақти келади. Мен қишни

¹⁶ «Ёвузлик муҳри» (Touch of Evil, 1958 й) – америкалик Жорж Орсен Уелс суратга олган фильм.

¹⁷ «Дилижанс» – (Stagecoach, 1939 й) америкалик Жон Форд суратга олган фильм.

¹⁸ Travelling – ҳаракатланаётган ҳолатда фильм суратга олиш.

¹⁹ «Ой ёғдусида» – (Moonfleet, 1955 у) немис режиссёри Франс Ланг суратга олган фильм.

интизорлик билан кутаман. Иссиқ кийимларга ўранган ҳолда кечгача шу ерда қолиб, Қуёшнинг ботиши, маёқнинг атрофга умид учқунлари сочишига термиламан.

САЙЁҲЛАР

Урушдан сўнг Берк даҳшатли сил касали хужумининг қурбони бўлган болаларни қабул қиларди, лекин ҳаммаси кейинчалик ўзгарди. Ҳозир у ерда кексалик офатлари, четлаб ўтиб бўлмайдиган мия ва тана фаолиятининг бузилишига қарши кураш олиб борилади. Лекин гериатрия²⁰ – бу ердаги хизматлар ҳақида маълумот берувчи бир фрагментдир. Шунинг ўзидагина йигирматача беҳуш ҳолатдаги беморлар, ўлим ёқасида турган бахтиқаролар бор. Улар ҳеч қачон палаталарини тарк этолмайдилар. Ҳар бири шу ерда эканини билишади ва жамиятга заррача фойда келтира олмаётганлари уларнинг виждонини пора-пора қилади. Қарама-қарши томонда эса ақли заиф беморларни даволаш бўлими жойлашган. Ёнида эса семизликдан азият чекаётган беморларнинг паришон боқишларига дуч келасиз. Тиббиёт олимлари беморларнинг вазнларини камайтиришга умид боғлашган. Марказда эса асосий «қўшин»ни ташкил қиладиган беморлар жамоаси мавжуд. Улар спорт машғулотлари туфайли ёки йўл ҳало-

²⁰ Гериатрия – қарилик давридаги касалликларни ўрганувчи ва уларга даво қидирувчи усул.

катларидан, шунингдек, турли хил фалокатлардан жабрланганлардир. Бу тоифадаги беморлар Беркка вақтинчалик келишган, жароҳатланган қўл-оёқлари тузалгач, уйларига қайтишади. Мен уларни «сайёҳлар» деб атаيمان.

Ва ниҳоят, биз – қаноти синган қушлар, овози узилган тўтилар, бахтсизлик жарчилари, ўз инларимизни асаб даволаш бўлимининг боши берк йўлакчаси бурчакларига қурганмиз. Биз, доимо сукунат сакловчи фалаж беморлар, дарди бизни-кидан енгилроқ бўлган инсонларнинг кўнглида нотинчлик уйғотамиз. Мен буни яхши тушунаман. Бунинг гувоҳи бўлиш учун энг мос жой – кинезитерапия зали. Айнан шу ерга барча беморлар даволаниш учун келади. Бу ҳақиқатан Мўъжизалар кўчасига²¹ ўхшар эди: шовқинли, ранг-баранг. Қўлтиқтаёқлару протезларнинг тарақ-туруқи ва турли хил шовқинлар орасида сизга ҳар хил инсонлар учрайди. Мисол учун, қулоғига зирак тақиб олган, мотоцикл ҳалокатига йўлиққан ёшгина эркак; йиқилиш туфайли жароҳатланиб, қайта юришни ўрганаётган юпқа кўйлакли кампир; метрода оёғини узиб олган дайди (ҳеч ким уни қандай қилиб бу кўргиликка йўлиққанини билмайди). Бу жамоа ходимлар назорати остида қўл-оёғини қимирлатиб кўришга ҳаракат қилар, бу пайтда мени аста-секин вертикал ҳолатга кел-

²¹ Мўъжизалар кўчаси – Ўрта асрларда камбағаллар, жиноятчилар, хулқи бузуқ аёллар йиғилган айрим Париж кўчаларининг номи.

тиришаётган бўлишади. Ҳар куни эрталаб шу ҳолатда ярим соат тураман, қаддимни «тек» тутиб. Менимча, шу пайт Моцарт «Дон Жуан»ининг сўнгги сахнасидаги Командор ҳайкалига ўхшасам керак. Пастда эса одамлар ҳазиллашишмоқда, кулишишмоқда, суҳбатлашишмоқда... Менинг ҳам шу хурсандчиликда иштирок этгим келади, аммо ягона қолган кўзим билан уларга қарашим биланок юзларини мендан ўгириб оладилар. Бирданига шипдаги ёнғин хавфсизлиги учун ўрнатилган курилмани «томоша қилгилари» келиб қолади. «Сайёҳлар» ёнғиндан жуда кўрқишса керак-да.

КОЛБАСА

Ҳар куни вертикализация²² сеансидан кейин санитар мени палатамга олиб келади-да, жойимга кўтариб ётқизиш учун ёрдамчиларни кутиб туради. Бу пайтгача аллақачон тушлик вақти келган бўлади ва санитар атайлаб хушчақчақ оҳангда «Ёқимли иштаҳа!» деб хайрлашиб кетади. Бу 15 августда Рождество²³ байрами билан табриклаш ёки иш кунини айна қизиган палласида хайрли тун тилаш билан баробар-ку! Саккиз ой давомида мен лимон шарбатининг бор-йўғи бир

²² Вертикализация – узоқ ётган ҳолатда даволаниш натижасида вужудга келган касалликларнинг олдини олиш усули.

²³ Рождество – христиан динида Исо пайғамбарнинг туғилган куни нишонланадиган байрам.

неча томчисини ютдим. Ярим қошиқ йогурт эса нафас йўлларимда йўқолиб қолишига сал қолди. «Озиқланиш тажрибаси», бачканароқ номланган бу тажриба самара бермади. Лекин хавотирга ўрин йўқ, мен оч қолмайман. Ошқозонимга уланган жигар ранг шишасимон зонд орқали менга етарлича калория етказилиб турилмоқда. Ҳузурланиш учун хотирамда сақланиб қолган битмас-туганмас таъм ва ҳид сезгиларини уйғотаман. Кимдир маза қилиб овқат тайёрлай олади, мен эса синчковлик билан масаллиқларни танлаб, хаёлларимда таомлар пишираман. Хоҳлаган вақтда, ҳеч қандай оворагарчиликсиз овқатланиш мумкин. Ресторандан стол буюртма қилишга ҳожат йўқ. Қачонки ўзим овқат тайёрласам, албатта, кўнгилдагидек чиқади. Бургундияликлар усулига биноан қовурилган мол гўшти, гўштли шаффоф илвира ва нордонгина шафтоли торти. Кайфиятга қараб ўзимни ўзим меҳмон қиламан: ўн икки дона чиғаноқ, пиширилган картошка, нордон карам ва бир шиша тилла ранг, узок йиллар давомида сақланган гевюртс-траминер²⁴ ёки оддийгина қовурилган тухум билан нон. Қандай роҳат! Тухум сариғи томоғимдан илиққина бўлиб ўтиб кетмоқда. Қувонарлиси, ҳазм қилиш билан алоқадор муаммолар ҳеч қачон юзага келмайди. Албатта, мен энг яхши маҳсулотлардан фойдаланаман: энг янги сабзавотлар, ҳозиргина тутилган

²⁴ Гевюрц -траминер – вино номи.

балиқ, ёғлиққина гўшт. Ҳаммаси қоидага биноан тайёрланиши шарт. Менга дўстим Труадан ҳақиқий сосиска тайёрлаш усулини юборган эди, яъни уч хил гўшт бир-бирининг устига тахланган ҳолатда тайёрланади.

Шундай синчковлик билан мен йил фасллари-ни алмаштираман. Ҳозирда ширин қовунлар мазасидан баҳра оляпман. Денгиз чиғаноғи ва қуш гўштини кузга захиралаб қўяман, агар уларни ейиш хоҳишим мени тарк этмаса, албатта. Чунки шу кунларда негадир жуда ўзгача фикрлайдиган, мулоҳазақор бўлиб қолганман. Аввалига, узок вақт овқатланишдан жудо бўлганим мени мушкул ҳолатга солди. Мен очофат бўлиб қолдим. Ҳозир эса хаёлларимнинг қайсидир бурчагида осифлик турган колбасани бемалол томоша қила оламан.

Лион колбасасининг шакли ғалати, жуда тақир ва қўпол кесилган. Ширасини чиқариб чайнашингиздан илгарироқ тилда эришни бошлайди. Бу ҳузур ҳам қимматли хотира, қирқ йиллик тарихга эга эътиқод. У пайтлардаги ёшимда мен ширинликларни яхши кўришим керак эди, лекин кўнглим кўпроқ колбаса маҳсулотларини тусарди. Бобомга (онам томонидан) ғамхўрлик қиладиган энага ҳар гал қоронғи Распай хиёбонига келганида болаларча эркалик билан ундан менга колбаса беришини сўрардим. Бу чевар аёл овқат борасида болаларга ҳам, қарияларга ҳам жуда мурувватли эди. Шундай «ташаббускор»лиги билан

у бир ўқ билан икки қуённи урди: мени колбаса билан сийлаш баробарида бобомнинг ўлимидан олдин унга турмушга чиқишга ҳам улгурди. Бу кутилмаган турмуш оиламиздагиларга унчалик ҳам хуш келмади. Менинг хотирамда фақат бобомнинг эллик франк пулнинг устида тасвирланган Виктор Гюгонинг жиддий кўриниши каби қараб турган юзи сақланиб қолган, холос. Лекин менга совға қилинган колбасани ўйинчоқ ва китобларим орасига телбаларча яшириб қўйганим аниқ эсимда. Менимча, ҳаётимда ундан-да мазалироқ колбасани ҳеч қачон емаганман.

ФАРИШТА

Сандринанинг оқ халатига қистириб қўйилган «Логопед» деган сўзи «Фаришта» деб ўқилса муболаға бўлмайди. Айнан у менга кодлар орқали гаплашишни ўргатди, акс ҳолда, мен бу дунёдан узилиб қолишим ҳеч гап эмасди. Кўпчилик дўстларим мен билан код орқали суҳбатлашади, афсуски, касалхонада фақат Сандрина ва бир психолог-дўхтиргина шу йўл орқали мулоқотга киришади. Бунинг учун оддий мимика усуллари билан (кўз қисиш ва бош қимирлатиш) тушунтиришга тўғри келади. Одатда, мен эшикни ёпишни, хожатхона сувини созлашни, телевизор овозини пасайтиришни ёки ёстиғимни баландроққа кўтариб қўйишни сўрайман. Аммо доим ҳам бу истакларимга эриша олмайман.

Ёлғизлик оламида ўтказган вақтим давомида мен бир нарсани тушундим: одамлар икки турга бўлинади. Уларнинг кўпчилиги менинг хоҳиш-истакларимни тушунишга ҳаракат қилишади, қолган масъулиятсизроқлари эса уларга кўрсатишга ҳаракат қилаётган белгиларимни кўрмаганликка олишади. Мисол учун, тунов кун икки галварс мен кўриб турган Бордо-Мюнхен ўйинини ярмига келганда тўсатдан телевизорни ўчирди-да, шафқатсизларча «Хайрли тун» деб чиқиб кетди. Ноқулайликлар, суҳбатлашиш имкониятидан маҳрумлик одамда тушқун кайфиятни уйғотади. Аммо Сандрина кунига икки марта меҳрибон ва самимий нигоҳлари билан хонамга назар ташлаши билан ҳамма ёмон руҳлар атрофидан йўқолади. Шунда «кўримсиз скафандр» азоби енгиллашади.

Логопедия — бу чексиз ҳурматга сазовор санъат. Француз товушларини юзага чиқариш учун тилимиз қанча ҳаракатларга келишини тасаввур ҳам қила олмайсиз. Ҳозирда мен «Л» ҳарфини талаффузида қийинчиликларга дуч келмоқдаман. Гўё ўз журналининг номини талаффуз қила олмаётган бечора муҳаррир сингари. Омадим келган кунлари иккита йўтал хуружидан сўнг нафас олишим яхшилашиб, бир неча фонемаларни талаффуз қилишга уриниб ўраман. Туғилган кунимга яқин Сандрина алифбони дона-дона қилиб ўқишга ундади. Мен учун энг яхши туғилган кун

совғаси шу бўлди. Хириллаган овоз билан сўзланаётган йигирма олтита ҳарфни эшитиб, ўзимни энди гапиришни ўрганаётган ғор одамидек ҳис қилдим.

Айрим пайтлари машғулотимизни телефон кўнғироғи бўлиб кўяди. Мен Сандрина орқали бирор-бир яқин одамим билан мулоқотга киришиб, ҳаётнинг бир лаҳзасини тотишга ҳаракат қиламан, худди учиб кетаётган капалакни тутиш каби. Қизгинам Селеста эса пони²⁵ устида сайр қилганини гапириб беради. Беш ойдан кейин унинг тўққиз ёшга киришини нишонлаймиз. Отам эса тўқсон уч ёшида оёқда тик туришнинг мушкулликларини мардларча енгаётганини айтиб беради. Отам ва Селеста менинг энг қимматли ғамхўрларим. Мен кўп ўйланиб қоламан, бундай бир томонлама суҳбатлар уларда қандай таассурот қолдирар экан? Менга-ку нафи катта, кўнглим кўтарилиб, дардларимни бироз унутаман. Уларнинг меҳрга тўла сўзларига сукунат билан жавоб қайтармасликни қанчалик хоҳлардим-а.

Айримлар бундай суҳбатларга дош беролмайдилар. Агар Сандрина қулоғимга тутиб турган телефон гўшагига қаттиқ хўрсиниб қўймасам мулойим Флоранс менга гапирмайди. «Жан-До, шу ердამисиз?» дея хавотирланиб сўрайди у. Тўғриси айтганда, охириги пайтларда ўзим ҳам бу болада шубҳалана бошляпман.

²⁵ Пони – ҳажм жиҳатидан кичкина бўлган от зоти.

СУРАТ

Отамни охирги марта соқолини олаётганимда кўрган эдим. Бу воқеа айнан мен хасталикка чалинган ҳафтада бўлганди. У касал эди, унга ғамхўрлик қилиш учун унинг Париждаги, Тюилри яқинидаги шинамгина хонадонида қолдим. Тонгда унга сутли чой тайёрлаб бериб, анчадан буён тартибсиз ўсиб кетган соқолини олиб қўйишга қарор қилдим. Бу воқеа бутун умрга эсимда қолди. Қизил намат ўриндиққа жойлашиб олиб, газетани бошдан-оёқ синчиклаб ўқиётган отам ажинлар соя солган юзига «хужум қилаётган» устарага қарши мардонавор чидарди. Озиб кетган бўйнининг атрофига кенг сочик ўраб ташланган, юзига эса кўпик қалин қилиб суртилган. Мен унинг томирлари кўриниб турган юз терисини шикастламасликка ҳаракат қилардим. Отам шунчалик чарчаган эдики, ўтирган жойида кўзлари юмилиб кетарди. Ҳолсиз кўринишда бурун суяги ҳам бўртиб чиққан, лекин ёшлигидан сақланиб қолган ўзгача барно қомати ўз кучини йўқотганича йўқ. Хонада бетартиблик ҳиссини уйғотадиган қарияларга хос турли хил нарсалар қалашиб кетган. Булар анча йиллар давомида йиғилиб қолган расмли эски журналлар, ҳеч ким тингламайдиган пластинкалар, ғалати буюмлар ва катта ойнали рамкага солинган турли замонга тегишли суратлар. Уларнинг орасида денгизчилар кийимини кийиб олган отамнинг болалик-

даги расми (урушдан олдин 1914 йил), от миниб тушган саккиз ёшли қизимнинг ва менинг кичкина голф майдончасида тушган оқ-қора суратимиз ҳам бор. Суратда мен ўн бир ёшдаман. Шалпан-гулоқларим ва кўринишимдан сал довдирроқ, итоаткор ўқувчига ўхшайман. Суратни томша қилсам гашим келади, чунки айнан ўша пайтларда учига чиққан дангаса эдим-да.

Сартарошлик ишимни тугатгач, ҳаётимнинг муаллифи бўлган отамга унинг севимли атирини сепаман. Кейин ҳар доимгидек «Кўришгунча» деб хайрлашамиз ва сталининг остига яшириб қўйган васиятномаси ҳақида бу гал ҳам бир оғиз сўз айтмайди. Шундан сўнг биз бошқа кўришмадик... Энди мен ўзимнинг Беркдаги касалхонамни тарк этолмайман, отамнинг эса тўқсон икки ёшида уйининг зинапояларидан тушишга оёқлари дош бермайди. Иккимиз ҳам бир йўсинда – «locked-in syndrome»: мен – ўзимнинг «скафандрим»да, у – уйининг тўртинчи қаватида. Энди эрталаблари ўзимнинг ҳам соқолимни олишмоқда. Тиббиёт ходимларидан бири соқолимни қиртишлаётганида ҳаёлимга отам келади. Ишонч билан айтоламанки, отамнинг соқолини олганим сўнгги кун сартарошликни булардан кўра яхшироқ ва эҳтиёткорлик билан бажарганман.

Вақти-вақти билан отам менга қўнғироқ қилиб туради. Меҳрибон қўл қулоғимга тутиб турган телефон гўшагидан отамнинг биров қалтироқ

босган овози эшитилади. Ўз ўғлингга кўнғирок қилсанг-у, у ҳеч гапирмаса, қийин бўлса керак? У менга голф майдончасида тушган расмимни ҳам юборди. Аввалига мен тушунмадим, нима сабабдан у бундай қилди? Агар кимнингдир хаёлига расмнинг орқа томонига қараб кўриш фикри келмаганида, бу савол жавобсиз қоларди. Шу пайтдам олиш кунларининг биридаги таътилимиз эсимга тушиб кетди: шамол эсиб турган баҳаво жойга оилавий ҳордиқ чиқариш учун боргандик. Сурат орқасига отам ўзининг текис, чиройли ёзуви билан оддийгина қилиб шундай мисраларни муҳрлаганди: «Берк-сюр-Мер, апрель, 1963 йил.

ЯНА БИР ЎХШАШЛИК

Агар Александр Дюманинг китобхонларидан қайси асар қаҳрамонига айланиб қолишни хоҳлардингиз, деб сўрашса, улар ҳеч шубҳасиз, Д'Артаньянни ёки Эдмон Дантесни танлашган бўларди. «Граф Монте-Кристо»даги даҳшатли қаҳрамон — Нуартени танлаш эса ҳеч кимнинг хаёлига келмаган бўларди. Ёзувчи бу қаҳрамонни тирик нигоҳ билан тикилиб турадиган мурда, танасининг чорак қисми гўё қабрда бўлган одам қиёфасида тасвирлаган. Буткул ногирон бўлган бу қаҳрамон образидан кишини титроқ босади. Ҳамма даҳшатли сирлардан хабардор бўлган кучсиз, доимо сукут сақлайдиган бу одам бутун

умрини ногиронлар аравачасида ўтказади. Мулоқот қилишнинг ягона йўли — фақат кўзини қишиш: бир марта бўлса «ҳа», икки марта — «йўқ». Аслида, Нуарте бобо (невараси уни меҳр билан шундай чақиради) «locked-in syndrome»га чалинган ягона бемор персонаж. Бахтсизлик туфайли онгимни ўраб олган қалин тумандан ақлим озод бўлган пайтларда мен Нуарте бобо ҳақида кўп ўйлайман. Яқинда «Граф Монте-Кристо»ни ўқигандим, энди эса китобдаги воқеалар марказига тушиб қолганга ўхшайман. Тағин энг ёқимсиз вазиятга. Бу китобни мутолаа қилишим тўсатдан бўлмади. Менда ажойиб фикр пайдо бўлди: романнинг замонавийлаштирилган вариантыни ёзиш. Албатта, асосий ғоя бўлган қасос мавзуси сақланиб қолинади, аммо воқеалар бизнинг замонамизда юз берар, Монте-Карло эса аёл киши бўларди. Мен бу «жиноят»га қўл урушимга ва шундай буюк романни «ҳақоратлаш»га улгуролмадим, вақтим тугади. Жазо сифатида мен барон Дангларга, Франса Дэ Эпинегга ёки албатта, Фариага айланиб қолишга розиман. Дурдона асарлар билан ҳазиллашиб бўлмайди. Аммо адабиёт ва неврология илоҳлари менга нисбатан умуман бошқа ҳукм чиқаришди.

Кечалари Нуарте бобонинг узун оппоқ сочлари билан касалхона йўлаклари бўйлаб қадимий, занг босган аравачасида санғиб юргани тасаввуримда уйғонади. Такдирга улкан ўзгартиришлар

киритиш учун мен буюк афсонага айланадиган режа тузмокдаман, энг асосий гувоҳ фалаж бўлган киши эмас, қочоқ бўлади. Ким билади, балки бу ростдан ҳам рўёбга чиқар?

ТУШ

Мен ҳеч қачон тушларимни эслаб қололмайман. Тонг отиши билан сценарийдаги воқеалар занжири узилади-да, ҳаммаси эсдан чиқади. Лекин нега унда декабрь тушлари хотирамда тошга ўйилган нақш каби сақланиб қолган? Балки бу беҳушликнинг бир хусусиятидир. Сиз ўнгингизга қайта олмайсиз, тушлар эса тугамайди, аксинча, бирин-кетин давом этаверади, худди роман-фельетоннинг ҳодисалари каби. Бу кеча шундай ҳодисалардан бири эсимга тушди.

Тушимда лайлақор ёғётган экан. Тахминан ўттиз сантиметр қор «автомобиллар қабристон»ни қоплаган. Мен энг яқин дўстим Бернар билан совукда титраб, у ердан ўтяпман. Уч кундан бери Францияга шаҳардаги умумий иш ташлаш намоиши сабаб етиб боролмаяпмиз. Биз тўхтаб қолган жойда, Италия чанғи комплексида, Бернар Ниссага борадиган поездни қидирди. Аммо саёҳатимиз сўнггида иш ташловчилар бизни тўхтатиб, аёзли об-ҳавога қарамасдан юпун кийимда поезддан тушишимизни талаб қилишди. Аянчли манзара: «автомобиллар қабристон» устидан катта кўприк ўтган. Назаримда, баландлиги эл-

лик метр бўлган шу кўприкдан машиналар уст-ма-уст қулаб, қалашиб кетган ва мазкур «қабристон» вужудга келган.

Биз бир нуфузли италиялик билан учрашув белгилаганмиз. Унинг штаб-қароргоҳи шу ғаройиб маконда жойлашган. Биз топишимиз керак бўлган эшик сариқ рангли темир эшик бўлиб, унда «ҳаёт учун хавfli» деган ёзув битилган ва остида электр токидан зарба олган одамга кўрсатиладиган биринчи тиббий ёрдам йўл-йўриғи ҳавола қилинган. Эшикни тақиллатиб кўрамиз. Эшик очилади. Уйнинг кириш қисми қандайдир «Санте» фирмаси бошлиғининг омборхонасига келиб қолган ҳисни уйғотади: илгакларда пиджаклар, шимлар, кутиларда кўйлақлар – шипгача йиғилган. Қўлида автомат кўтариб турган соқчини сочидан дарҳол таниб оламан. У сербиялик Радован Караджич эди. «Ошнамнинг нафас олиши қийинлашиб боряпти», деди Бернар. Караджич менга трахеостома кўяди. Кейин ҳашаматли шиша зинадан ертўлага тушамиз. Деворларга қизғиш чарм тортилган, кенг ўриндиқлар ва хира ёруғлик бу маконга тунги ресторан хусусиятини беради. Бернар рестораннинг хўжайини, «Фиат» яккаҳокимлиги бошлиғи Джанни Анелли билан гаплашарди. Бу пайтда эса мени ливанча талаффуз билан гапирадиган ёрдамчи қиз мўъжаз майхона қаршисига ўтказди. Стоканлар ўрнига шипдан самолётларда ҳалокат пайтида тушади-

ган кислород ниқобига ўхшаш пластик найчалар тушди. Майхона эгаси менга найчалардан бири-ни оғзимга солишимни ишора қилди. Айтгани-ни қилдим. Қахрабо рангли, занжабил мазаси-ни эслатадиган суюқлик найча орқали оқади ва оёғимдан то сочимнинг толаси учигача исиб кета-ман. Бироз вақт ўтганидан сўнг ичишни тўхта-тиб, ўриндиғимдан тушгим келди. Лекин тўхтов-сиз ичишда давом этардим, аммо қилт этмасдим. Майхона эгасининг эътиборини ўзимга қаратиш учун унга қўрқув тўла нигоҳимни ташлайман. У эса менга сирли табассум қилади. Овозлар ва юзлар хиралаша бошлайди. Бернар нимадир дер, аммо овози умуман тушунарсиз эшитиларди. Бунинг ўрнига Равелнинг «Болеро»си эшитил-моқда. Мени ўлгудек маст қилиб қўйишган эди.

Қаердандир урушга тайёргарлик шовқин-су-рони эшитиларди. Ёрдамчи қиз мени елкасига ортиб, зинадан тепага олиб чиқаётиб: «Кетиши-миз керак, ҳозир миршаблар бостириб келади», деди. Ташқарида эса тун, аммо қор ёғмаяпти. Муздек шамолдан этим жимирлаб кетди. Кўп-рикка ўрнатилган прожектор нурлари ташландик автомобиллар сиртини ёритиб турарди. Шу пайт «Атрофингиз ўраб олинган, таслим бўлинглар!» деган баланд овоз эшитилди. Биз қочиб қолиш-га муваффақ бўламиз ва мен чегарасиз хаёллар, жавобсиз саволлар гирдобада қоламан. Тушла-римда доим қочиб кетгим келади, лекин шундай

имконият пайдо бўлиши биланоқ енгиб бўлмайдиган карахтлик устимдан ҳукмронлик қилади. Мен ҳайкалга, мумиёга айланиб қоламан. Агар озодлик билан менинг ўртамизда эшик турган бўлса, бу эшикни очиш учун кучим етмайди. Бунга сабаб фақат менинг қўрқинчим эмас, балки дўстларимни ҳам мен каби шундай сирли тариқат асирига айланиб қолишидир. Бор кучим билан уларни огоҳлантиришга уринаман, аммо минг афсуслар бўлсинки, тушим ўнгим билан бир хил – бир оғиз сўз ҳам гапира олмайман.

КАДР ОРТИДАГИ ОВОЗ

Менда шундай вақтлар бўлганки, «роҳатланиб» уйғонганман. Айниқса, ўша январнинг охириги кунларидан бирида ҳушимга келганимда қаршимда бир одам эгилиб, пайпоқ тикаётгандек ўнг қовоғимни тикаётганини пайқадим. Мени беихтиёр қўрқув босди: агар тўсатдан кўз дўхтири чап кўзимни ҳам тикиб қўйса-чи? Бу дунё билан ягона алоқа воситамни, «зиндоним»даги бир дона туйнугимни, «скафандрим»даги биргина тирқишимни беркитса-чи!?

Минг шукурлар бўлсинки, мени зулмат оламига ғарқ қилишмади. Дўхтир митти асбобларини ичига пахта тўлдирилган қаттиқ қутига солди-да, судда қораловчи жиноятчига жазо эълон қилаётгандек бир жумлагина сўз қотди: «Ярим йил». Мен соғ кўзим билан саволларга тўла нигоҳим-

ни унга кададим, лекин умри давомида кўз қорачиғига қараб кун ўтказган бу чол кўзларимдаги фикримни ўқий олмасди. У «Менга умуман фарқи йўқ» тоифасидаги дўхтирлар туридан эди. Димоғдор, қўпол, кеккайган, беморларига фармономуз соат саккизда келишини буюради-ю, ўзи соат тўққизда пайдо бўлиб, бешта кам ўнда, ҳар бир миждозга «ҳаётининг жуда муҳим» қирк беш сониясини сарфлаганини англаб, жуфтакни рослайди. Дўхтир кўринишидан Максвелл Смартга²⁶ ўхшарди: кенг, юмалоқ юзига калта, келишмаган гавдаси тушмасди. Оддий беморларга-ку камгап бўлган бу дўхтир, мендекларга қисқагина тушунтириш бериш билан кифояланади. Алалоқибат, нега ўнг кўзимни тикиб қўйганини тушундим. Қовоғим ёпилмай қолибди, бу эса кўз пардасининг касалланишига сабаб бўларкан.

Бир неча ҳафтадан сўнг ўйлаб қолдим: балки касалхона шундай ёқимсиз дўхтирларни узоқ даволанишга мажбур беморларнинг тиббий ходимларга нисбатан шубҳаларини аниқлаш мақсадида атай ёллаганмикан? Аммо уни ишдан кетади деган гаплар юрибди. Агар у кетса, кейин мен кимнинг устидан маза қилиб «куламан»? Унинг ҳар доимги «Кўзингиз иккита кўряптими?» деган саволига ҳаёлан жавоб бераман: «Ҳа, битта аҳмоқнинг ўрнига иккита аҳмоқни кўряпман».

²⁶ Максвелл Смарт — «Get smart» номли американча сериал номи.

Биласизми, нафас олишга бўлган эҳтиёж каби хавотирланиш, севиш ва ҳайратланиш каби ҳиссиётларга-да муҳтожман. Дўстимнинг хати, табрикнома устидаги Балтјус сурати вақт ўтаётганидан дарак беради. Бефарқ ва ҳамма нарсага аҳамиятсиз қараб қолишдан қўрқиб, ўзимда озроқ ғзаб ва алам ҳисларини сақлаб қўйганман: кўп ҳам эмас, кам ҳам эмас, худди босимли пиширгич каби. Унда хавфсизлик клапани мавжуд бўлиб, буғ чиқаради ва шунинг ҳисобига портлаб кетмайди.

Босимли пиширгич... Театр пьесаси учун ном. Кун келиб тажрибаларим асосида шу асарни ёзаман. Уни «Кўз» ва албатта, «Скафандр» деб номлашни режалаштирдим. Сценарий воқеалари ва безаклар — ҳаммаси сизга маълум: касалхона палатаси ва ёши ўтган бемор жаноб Д. У юрак-қон томирларининг жиддий касалликка йўлиқиши туфайли юзага келган «locked-in syndrome» касаллиги билан қандай ҳаёт кечиришни ўргатади. Пьесада йирик реклама агентлигининг асосчиларидан бири бўлган жаноб Д.нинг табиёт оламидаги саргузаштлари, хотини, фарзандлари, дўстлари ва яқинлари билан бўлган муносабатларидаги ўзгаришлар ҳақида гап кетади. Шухратпараст, ҳаёсиз ва шу пайтгача ҳечам омадсизликка дуч келмаган жаноб Д. бахтсизликка дучор бўлади ва атрофидагиларини, яқинларини яхши билмаслигини тушуниб етади. Секин содир бўлувчи

бу воқеаларни кузатиш осон кечади, чунки кадр ортидаги жаноб Д.нинг овози, ички монологи ҳар бир вазиятни англатиб туради. Пьесани ёзишгина қолди, холос. Охирги сахна кўринишини ҳам ўйлаб қўйганман. Сахна ғира-шира ёруғлик билан ёритилган, фақат ўртада турган каравотгагина нур тушиб турибди. Тун... ҳамма уйқуда. Жойида қимирламай ётган жаноб Д. тўсатдан устига ёпинган кўрпасини тушириб, бирдан сакраб ўрнидан туради ва сахна бўйлаб юради. Кейин чиқроқлар ўчирилади ва сўнгги марта жаноб Д.нинг ички монологи, сахна ортидаги овоз эшитилади: «Жин урсин, ҳаммаси шунчаки туш бўлган экан!»

ОМАДЛИ КУН

Бугун тонг отиши жуда секин кечди, гўё 119-палатага тақдир тескари ўгирилгандек. Ярим соатдан бери овқатланиш вақти келгани ҳақида дарак берувчи фавқулодда хабар аппарати бекорга, тўхтовсиз жирингламокда. Мен бундай мияни чарчатадиган, асабга ўйнайдиган ва зерикарли «бип-бип» деб қайтарилаверадиган товушни умрим бўйи эшитмаганман. Бунинг устига, ўнг кўзимни ёпиб турган ямоқ очилиб кетди ва ёпишиб қолган киприкларим кўзимга тегиб, азоб бермокда. Ундан ҳам даҳшати пешоб катетерим чиқиб кетган. Умуман, ёмон аҳволдаман. Ёрдам кутганча Ан-

дри Салвадорнинг қўшиғини хиргойи қиялпман: «Келақол, жонгинам, ҳамма нарса ўткинчи». Ва ниҳоят, ҳамшира келди. Одатдагидек телевизорни ёқди. Реклама вақти. Телеахборот тармоғи «Минител» савол бермоқда: «Бир дунё пулга эга бўлишга тайёرمىсиз?»

ИЛОН ИЗИ

Қачонки кимдир мендан Лурдга зиёрат қилишни режалаштиряпсанми-йўқми, деб сўраса, мен аллақачон бу зиёратни амалга ошириб бўлганимни айтаман. Бу воқеа 70-йиллар охирида бўлганди. Жозефина ва мен мураккаблашиб бораётган муносабатларимизни яхшилаш учун бирга сафар қилишга қарор қилдик. Лекин ҳар дақиқада жанжал авжига чиқаверди. Эрталаб қарга кетаётгандан беҳабар бўлиб йўлга чиқиш, қайси йўл билан белгиланган манзилга етиб бориш биз ўйлагандан-да мушкулроқ экан. Жозефина худди мен каби туйғулар борасида жудаям самимий эди, шунинг учун унинг эски, мовий рангли мошинаси оилавий муаммоларимизни муҳокама қиладиган жойга айланди. Эксле-Терм деган жойдан то Жозефинанинг тоғасига тегишли вилла жойлашган Шамбр дэ Амургача Пиренея соҳили бўйлаб сайр қилдик, битмас-туганмас «Мен ҳеч қачон бундай демаганман!» номли баҳслар давомида босиб ўтилган изларимиз ортимизда қолди.

Бахсларимизнинг асосий мавзуси олти юз ёки етти юз бетлик, усти қизил-қора ғилофдан иборат «Илон изи» номли китоб эди. Китоб Шарл Сображ исмли кишининг саргузаштлари ҳақида сўзларди. У Бомбей ёки Катманду яқинидаги бир маконда саёҳатчиларни муғомбирлик билан алдаб, бор-йўғини ўғирлаб кетар экан. Насл-насаби француз-ҳинд бўлган бу «илон»нинг тарихи жуда узун эди. Асарда ёритилган воқеаларни аниқ эслолмайман-у, лекин Шарл Сображ персонажининг менга кўрсатган таъсири кечагидек ёдимда. Андоррани ўқигунча баъзида ён-атрофга қараш учун китобдан кўзимни узардим, бироқ Пик-дю-Миди асари қўлимга тушгач, мошинадан тушиб сайр қилишга қатъий рад жавобини бердим. Бунинг устига ўша куни тоғ атрофини сарғиш туман қоплаган, бу саёҳатимиз жозибасига путур етказётганди. Жозефина мошинада ўзимни ёлғиз қолдириб, аразлаганча қаергадир кетиб қолди. Балки у мени ёмон инс-жинслардан сақлаш мақсадида дуо қилиш учун Лурдга келишга ошиққандир? Мен эса бу ерга, дунёга сеҳргарлари билан танилган шаҳарга, ҳеч қачон ташриф буюрмаганим учун ачинмадим. Шарл Сображни ўқийверганимдан хаёлларим чалкашиб, Бернадеттани Субира билан, Адуранинг сувини Гангани тошқинлари билан адаштириб юборибман.

Кейинги кун Тур де Франс довонидан кўтарилгунча машаққатли йўл кечдик, ҳаво чидаб бўлмас

даражада иссиқ эди. Мошинани Жозефина ҳайдар, мен ёнида ўтирардим, юқорида таъкидлаганим «Илон изи» орқа ўриндикда ётарди. Эрта-лабдан бери китобга кўлимни ҳам теккизмадим, негаки, Жозефина китобга бўлган иштиёқимни нотўғри тушуниб, эримнинг менга бўлган эътибори йўқолди, деган қарорга келганди. Биз айна зиёрат қизиб турган вақти келганимиз учун меҳмонхоналар банд эди. Шундай бўлса-да, ҳар бир меҳмонхонадан жой суриштириб чиқдим. Ҳаммаси: «Минг афсус», деган жавобни берарди. Бундай жавобни қандай оҳангда айтилиши эса меҳмонхона баҳосига боғлиқ эди.

Терлаганимдан кўйлагим баданимга ёпишиб қолган, унинг устига ҳар бир рад жавобидан кейин янги жанжал бошланиш эҳтимоли бор эди. Шу пайт «Англетер», «Испания», «Балканлар» ва яна қайсидир меҳмонхонадан мотам оҳангида: «Ҳа, жой бор», деган жавоб келди. «Мўъжиза!» деб бақириб юборишимга сал қолди, лекин вазият жиддий эди. Лифт жудаям кенг экан, бунинг сабабини кейинроқ, ўнг дақиқадан сўнг душ қабул қилаётиб, ваннамиз ногиронлар учун мўлжалланганини кўргачгина тушундим.

Жозефина чўмилгунча эгнимда сочиқ билан музлаткич томон югурдим. Бошланишига ярим шиша сув ичиб юбордим. О, шиша! Лабларим қуриб турган вақтда шишадан сув ичишнинг роҳатини ҳеч қачон унутмайман. Шампан вино-

сини олиб ўзим ва Жозефинага ҳам куйдим. Бироздан сўнг секингина яна Шарл Сображнинг саргузаштларини ўқишга киришгандим, шампан виносининг кучидан Жозефинада яна саёҳат қилиш иштиёқи пайдо бўлиб қолди. «Мен Муборак Бокира Марямни кўргим келяпти», деди католик ёзувчи Франсуа Мориакнинг машҳур расмидагидек икки оёғида сакраб.

...Мана биз ўша илоҳий жойга қатор қилиб олиб кетилаётган ногиронлар аравачалари кетидан боряпмиз. Астагина беморларни кузата бошладим. Улардан бири эътиборимни тортди, унга табассум қилган эдим, у бўлса менга тилини чиқарди. Худди айб иш қилиб қўйгандек кулоқларимгача қизариб кетдим. Пушти оёқ кийим, пушти шим, пушти свитер кийиб олган Жозефина хурсанд бўлиб одамлар орасида кетиб борарди. Барча француз руҳонийлари шу ерга йиғилгандек гўё. Жозефинанинг болалигидаги кўшиғини руҳонийлар хор бўлиб куйлашганида рафиқамнинг қувончи ичига сиғмай кетди. Четдан кўрган одам ўзини гўё Европа чемпионатида тушиб қолгандек ҳис қилган бўларди. Илоҳий Мария ғорига кириш учун навбат жуда узун, руҳонийлар эса тинмай куйлашарди. Мен ҳеч қачон бундай ҳажмдаги навбатни кўрмаганман. Худди Москвадаги Ленин мақбарасига ўхшарди.

— Бунақа узун навбатда туришни хоҳламайман!
— эътироз билдирдим.

– Афсус, – деди Жозефина, – бу ердаги нарсалар сендек одам учун фойдали бўларди.

– Асло бундай эмас, ҳатто бу жуда хавфли. Тасаввур қил, вазиятнинг энг қизиган пайтида соғлом одам ҳам мўъжиза юз бериб, шол бўлиб қолса.

Бизга яқин турганлар ким бундай кўрқинчли гапларни гапираётганини билиш учун мен томонга бурилди.

– Аҳмоқ, – пичирлади Жозефина.

Ҳамманинг эътиборини ёмғир тортди. Биринчи ёмғир томчилари ерга тушиши биланок тупроқ хиди кўтарилди. Ҳамма қатори биз ҳам Иоан XXIII нинг ертўласига кирдик. Дуо ўқиладиган бу ертўлада руҳонийлар соат олтидан то ярим тунгача ҳар икки-уч соатда алмашиб ишлашарди. Мен Жозефинага эргашиб, бўш ўрин қидиришга тушдим. Баланд овозда дуолар жарангларди: «Осмондаги қудратли Худога шукурлар бўлсин... шукурлар бўлсин... бўлсин...»

Дуо ўқиладиган пайтда ёнимда турган эътиборли бир зиёратчи дурбин орқали бўладиган воқеаларни кузата бошлади. Бошқа диндорлар эса бундай қилишдан ўзларини тийдилар. Жозефинанинг отаси айтиб берган эди, катта ҳаётга илк қадамини метрода, айнан дурбин сотиш билан бошлаган экан. Шу касб-кор уни сўзга чечан қилиб, радиода фаолият юритишига сабаб бўлган. Ҳозирда у бу истеъдодини фақат тўй маросимла-

рида ўртакашлик қилиш, шунингдек, ер қимирлаши-ю бокс ўйинларини шарҳлашга сарфлайди.

Ташқарида ёмғир тинди. Ҳаво салқинлашди. Жозефина дўкон айланиши кераклигини айтди. Кўз олдимга узун кўча, кетма-кет, бир-бирига зич жойлашган сувенир дўконларию тасаввурга сиғмайдиган даражада кўп диний буюмлар келди. Жозефина коллекция йиғишни яхши кўрарди: эски атир идишлари, сигир ёки сигирлар тўдаси чизилган қадимий расмлар, Токио ресторанларида меню ўрнига кўрсатиладиган сунъий овқатли ликопчалар, умуман олганда, саёҳат вақтида топган ҳамма нарсасини йиғиб боради. Бу гал бир кўришдаги севги бўлди, десам хато бўлмайди. Кўчанинг чап тарафидаги тўртинчи дўкон راستада такводорлар туморлари, Швейцария соатлари ва пишлоқ учун ликопчалар орасида уни бир нарса кутиб турарди. Бу ёниб турадиган тошли, ажойиб ҳайкалча эди.

— Мана менинг муборак Бокира Марямим! — мамнун хўрсинди Жозефина.

— Сенга шуни совға қиламан, — дедим мен ҳам. Лекин кўнглим сезяптики, савдогар «бу ягона нусха» деган баҳона билан хоҳлаган нарахини айтиб юборади... Шу кеча меҳмонхонада ушбу ҳайкалчани сотиб олганимизни нишонладик, унинг ёниб турган тошидан таралаётган шуъласи хонани ёритиб турар, шипга ажойиб нурлар тараларди.

– Биласанми, Жозефина, Парижга қайтганимиздан сўнг ажрашганимиз маъкул.

– Ўзим ҳам биламан буни, айтишинг шарт эмас.

– Лекин, Жозе...

У ухлаб қолди. Жозефинанинг асабий ҳолатда бирданига ухлаб қолиш иқтидори бор эди. У беш дақиқага ёки бир неча соатга ҳаётдан «таътилга» чиқиб кетарди. Бир қанча вақт мен девордаги сояларга тикилиб ётавердим. Қайси аҳмоқ бутун хонани оловрангга бўяган экан-а?

Жозефина ҳамон ухлар эди. Мен эса секин ўрнимдан турдим. Кўнглимда севимли машғулотим – тунги дарбадарлик хоҳиши уйғонди. Бу менинг мушкул вазиятларни енгиш усулим. Тўхтамасдан чарчагунимча олға қадам ташлайман. Хиёбонда ўсмирлар бир-бири билан суҳбатлашиб ўтиришарди. Устиларига ёмғирдан сақланиш учун чиқинди халталарини тешиб, кийиб олишган...

Ғорга кириш йўли оғир панжаралар билан беркитиб қўйилган эди. Лекин шу ерда туриб ҳам ғор ичида ёниб турган юзлаб шамларни кўриш мумкин. Кейин йўлим сувенир дўконлари жойлашган кўчага тушди. Тўртинчи дўконда худди бизникидек муқаддас Мария ҳайкалининг янгиси қўйиб қўйилган. Шунда мен яна меҳмонхонага қайтиб, узоқдан хонамиздан сочилиб турган нурни кўргим келди. Қоровулни уйғотиб юбормаслик учун зинадан аста чиқдим. «Илон изи» ёстиғим устида

ётарди. «Буни қаранг-а, — пичирладим, — Шарл Сображ ҳақида унутиб қўйибман-ку».

Жозефинанинг ёзувини танидим, 168-бетда катта қилиб «Мен...» деб бошланган гап бутун саҳифани эгаллаб, уни ўқиб бўлмайдиган ҳолатга солганди: «Мен сени севаман, ярамас. Жозефинангни қийнама!»

Хайриятки, мен бу бобни ўқиб бўлган эдим. Муборак Мария ҳайкалидаги чироқни ўчирдим, чунки тонг отаётганди...

ПАРДА

Мен астагина болаларимни кузатаман, уларнинг онаси эса бу пайтда мени ногиронлар арава-часида йўлакчалар бўйлаб олиб юради. Ўзимни арвоҳ-ота каби ҳис қилсам-да, олдимда югуриб юрган фарзандларим — Теофил ва Селеста менга қувонч бағишлайди. Юрган йўлида Теофил оғзимдан оқаётган сўлакни қоғоз сочиқ билан артиб қўймоқда. Бир томондан авайлаб, меҳр билан артаётган бўлса, иккинчи томондан гўё тўсатдан ҳужум қилиб қолиши мумкин бўлган хавфли жонзот қаршисида тургандек кўрқиб турарди. Тўхташимиз билан Селеста қўллари билан бошимни ушлаб, пешонамдан ўпиб, тинмай бир гапни такрорларди: «Бу менинг дадам, бу менинг дадам». Оталар байрамини нишонлаяпмиз. Бу бахтсиз ҳолат мен билан юз беришидан олдин биз бу ўйлаб топилган байрамни изтиробли

тақвимимизга қўшмаган эдик. Энди эса бу шарафли кун менга – бир бурда бўлиб қолган отага бағишланганди. Мен аросатда қолгандим: уларнинг кулишини, ўйнашини кўриш мен учун бахт эди, аммо ўн ёшли бола ва унинг саккиз ёшли синглисига қўрқинчли ҳолатим ёмон таъсир қилишидан қаттиқ чўчирдим. Биз «Beach Club»га жойлашамиз – Қуёш нури тушиб, шабада эсиб турадиган жойни шундай атаймиз. Маъмурият олдиндан стол ва ўриндиқлар олиб чиқишган эди. Атрофда худди пляжда ўсадиган дарахтлар ҳам экилган. Бу жой касалхона ва қизғин ҳаёт давом этаётган шаҳарнинг ўртасида жойлашган бўлиб, Қуёш нурида орзуларга кўмилиб дам олиш мумкин. Қанийди аравачам учар елканли бўлиб қолса...

– Келинлар «осилганлар»²⁷ни ўйнаймиз! – чорлади Теофил.

Агар гапириш қобилиятим йўқолмаганида мен унга фалаж ҳолатим шундоғам етиб, ортиб турганини айтган бўлардим. Агар учли камон ўқини мўлжалга узоқ олаверсангиз, у ўткирлигини йўқотади. Бошида сўзларни ҳафсала билан ҳарфма-ҳарф ишора қиламан-да, охирига бориб жонга тега бошлайди. Шунинг учун гапни қисқа қиламан. Тўғри, шу жойида бирор-бир қизик, ўткир маъноли гап айтгиси келади кишининг. Лекин ноиложлик мени қийнайди.

²⁷ «Осилганлар» – варақча чизиб ўйналадиган ўйин номи.

Еттинчи синфларнинг миллий ўйини — «осилганлар»ни ўйнашни бошладик. Мен биринчи сўз-ни айтаман, иккинчи сўзни айтаман, учинчисида тўхтаб қоламан. Тўғриси айтганда, ҳозир кўнглимга ўйин сиғмаяпти. Борган сари ғамга ботяпман. Қаршимда ўғлим Теофил ўтирибди, мен унинг қалин сочларини, юзларини силаёлмайман, жажжигина, қайноқ гавдасини кучоғимга боса олмайман! Қандай тушунтирсам экан?! Бу жуда даҳшат, адолатсизлик, чидаб бўлмайдиган азоб! Охири чидай олмадим. Бардошим қолмади. Кўз ёши чиқди, хириллаган овозим эшитила бошлади, Теофил чўчиб кетди. «Қўрқма, болам. Мен сени жуда яхши кўраман. Ўйинингдан ҳаёлимни узганим йўқ». Унинг гали ниҳоясига етди. Мен мағлуб бўлдим. Дафтарнинг сўнгги варағига осилган мурданинг расмини чизиб қўйди.

Бу пайтда Селеста кум устида рақсга тушаётганди. Ягона очиқ кўзимнинг қовоғини кўтариш мен учун оғир атлетикада тош кўтариш билан баравар эди. Лекин шуни тушундимки, қизим ҳақиқий акробат бўлибди. У қўлларида бемалол турар, айланар, «кўприкча» ҳосил қилар, гўё мушукдек эгилувчан эди. Ҳа, келажакда танламоқчи бўлган касблари рўйхатига яна бир касб қўшилди: ўқитувчи, модель ва гул сотувчисидан кейин дор ўйинчиси. «Beach Club»да дам олаётганларни ўзининг рақслари билан мафтун қилган Селеста энди қўшиқ айтишга ўтди. Бу ҳол

Теофилга ёкмади, чунки унинг энг ёмон кўрган нарсаси атрофдагиларнинг эътиборини тортиш эди. Теофил қанчалик оғир-босиқ бўлса, синглиси шунчалик шўх, ҳамма билан киришимли эди. Ҳеч ким Теофилни бахтли яшолмайди деб айтолмайди, аммо бир нарса аниқ – у одамови бўлиб ҳаёт кечирази.

Мени бир савол қийнади: Селеста қаердан бунча кўп олтмишинчи йиллар кўшиқларини биллади? Арди Жонни, Силвия, Шейла, Кло-Кло, Француза Арди – замонасининг юлдузлари саналган бу санъаткорларнинг бирортаси ҳам ёддан чиқмади. Ўттиз йилдан буён ҳаёлимизда янграшдан тўхтамаган машҳур Ришар Антони²⁸ ҳам шулар қаторида эсга олинди. Ўтмиш воқеаларини яна ёдга солиб, Селеста кўшиқ айтарди. Ёдимда, ўн икки ёшимда кўлимга теккан магнитофонда Клода Франсуанинг «Бечора бой қизалоқ» мусиқасини қирқ беш марта эшитганимдан сўнг бошқа ҳеч қачон қайиб эшитмаган эдим. Селеста кўшиқнинг бошини айтиши биланок кўшиқнинг ҳар бир сатри, мисраси, нақароти, мусиқаси – ҳаммаси яна ёдимга тушди. Пластинка, кўшиқчининг юзи, ёқаси тугмали катак-катак кўйлаги яна кўз олдимда пайдо бўлди. Айнан шу кўйлаги ўша пайтлар мен учун энг катта, ушалмайдиган орзу эди, чунки онам бу каби кўйлакларни бачка-

²⁸ Ришар Антонининг машҳур «Поезд овозини эшитяпман» кўшиғи назарда тутилган (1962).

на ҳисобларди. Ўша пайшанба ҳеч эсимдан чиқмайди. Мен пластинкани отамнинг амакиваччасидан, оғзидан «Житан» сигарети тушмайдиган полвондан сотиб олгандим. Бу одамнинг шимолий вокзалнинг ертўласида митти дўкони бор эди ва мен илк маротаба у ерда «Денгиз қирғоғида ёлғиз кезар, бечорагина бой қизалоқ...»ни тинглагандим.

Вақт ўтар, одамлар бирин-кетин бу ёруғ оламни тарк этишаркан. Биринчи бўлиб онам вафот этди, кейин электр токи зарбидан Кло-Кло, кейин эса отамнинг меҳрибон амакиваччаси болалари ва уй ҳайвонларини ёлғиз ташлаб кетди. Кейинчалик жавонимда ёқаси тугмали кўйлақлар кўпайиб кетди, миттигина дўконни эса тахминимча, шоколадлар билан савдо қилувчи киши сотиб олди. Қачондир кимдандир шу дўкон хўжайинини суруштириб келишни илтимос қиламан. Ахир Беркка поезд шимолий вокзалдан кетади-ку.

— Офарин, Селеста! — қичқирди Силвия.

— Ойи, менинг жонимга тегди, — нолишни бошлади Теофил.

Соат беш бўлди. Одатда жуда ёқимли эшитиладиган кўнғироқ зарблари оилам билан хайрлашиш вақти келгани ҳақида хабар бергани учун гўё аза товушидек туюларди.

Майин шабада эсмоқда. Денгиз шунчалар орқалаб кетган эдики, у ердаги чўмилаётганлар уфқдаги майда нуктачаларга айланишганди. Ке-

тиш олдидан болалар соҳилда ўйнаб келишга кетишган, Силвия жимжитликда жонсиз қўлимни ушлаб олганди. Очик осмон акси кўриниб турган кора кўзойнаги ортида бахтсиз ҳаётимизни ўйлаб йиғлаётгани сезилиб турарди...

Сўнгги гапларимизни айтиб олиш учун яна палатамга қайтиб кирамиз.

— Аҳволлар қандай? — сўрайди Теофил.

Аҳволлар ҳавас қиладиган даражада эмас, томоқ куриб қолган, қўллар Қуёшдан куйган, бел эса узоқ вақт ўриндикда ўтирилгани туфайли увушган. Лекин кун ажойиб ўтди. Менинг чексиз ёлғизлик маконимга қилган саёҳатингиз сизда қандай таассурот қолдирар экан?..

Улар кетишди. Париж томон йўлга чиқиб бўлишган бўлса керак. Мен Селеста олиб келган ва шу заҳотиёқ деворга осиб қўйилган суратга боқиб, ўйга бериламан. Расмда балиқ тасвирланган: кўзчалари кўк киприклар билан ҳошияланган, ҳар бир тангачаси ҳар хил ранг. Лекин расмнинг қизиқ томони буларда эмас, асл моҳият балиқнинг чексизлик белгисига ўхшатиб чизилганидир. Қуёш нури деразадан тушарди. Ҳозир эса тўшагимнинг бош тарафига тушиб, куйдирадиган пайт хайрлашув билан овора бўлиб, пардани ёпишларига ишора қилиш эсимдан чиқиб қолибди. Майли, яқин орада бирор-бир ҳамшира келиб қолар.

ПАРИЖ

Мен узоқлашяпман. Секин, аммо тўғри йўл билан. Худди сузишни бошлаган денгизчи соҳилдан узоқлашаётгани каби ўтмишим аста-секин ўчиб бормоқда. Ўтмишдаги ҳаётимнинг ўрни ҳали илиқ, лекин хотиралар кулга айланаётир. «Скафандр ичида яшаш»ни бошлаганимдан сўнг иккита катта саёҳат уюштирдим. Бу саёҳатлар Париждаги тиббиёт марказларидан маълумот йиғишдан иборат эди. Жуда замонавий усулда қурилган бино олдидан санитар мошинада ўтиб кетаётганимизда мени ҳаяжон босди. Мен айнан ўша ерда машҳур аёллар ҳафталик газетасида бош муҳаррир сифатида ишлаганман. Аввалига, олтмишинчи йиллардан қолиб кетган қадимий кўшни бинони танидим. Кейин бизнинг бино: усти ойнали, осмондаги булутлар ва самолётлар акси кўриниб турадиган иншоот. Зиналарда ўн йилдан бери кўриб юрган одамингизни учратишингиз мумкин, лекин исмини билмайсиз. Мен бўйнимни буриб ортга қарадим, кетаётган болали аёлдан кейин таниш одам чиқиб қолса кўрмоқчи бўлдим. Аммо ундай бўлмади. Балки олтинчи қаватдан кимдир мени мошинада ўтиб кетаётганимни кўргандир? Ҳар куни овқатландиган тамаддихонамнинг олдидан ўтаётганимизда йиғлаб юбордим. Мен сездирмай йиғлашни биламан, бундай пайтларда атрофимдагилар кўзимга нимадир кириб қолган шекилли, деб ўйлашади.

Тўрт ой ўтганидан сўнг иккинчи марта яна Парижга бордим, аммо энди менга бу саёҳат қизиқ бўлмай қолганди. Июль кўчаларни иситиб юборган, менда эса ҳали ҳамон қиш фасли давом этмоқда. Мошина ойнасидан суратга олинган хотираларни томоша қилаётганга ўхшардим. Кино санъатида бу рипроекция дейилади: қахрамон мошинаси йўлга чиққандек бўлади, аслида эса йўл кўрсатилаётган сахна олдида туради. Хичкок фильмлари бу усулга миннатдорлик билдириши керак.

Бу сафарги Париж сафари менда ҳеч қандай таассурот қолдирмади, ҳамма нарсa ўз жойида бўлса-да. Гулли кўйлак кийган аёллар ҳам, ролик учиб юрган ўсмирлару автобуснинг тариллаган товуши ҳам. Опера майдони эса Дюфи²⁹ суратидан чиқиб тургандек эди. Баланд дарахтлар ва осмондаги оппоқ пахта каби булутлар – ҳамма ҳаммаси ўз ўрнида эди, фақат мендан ташқари. Мен эса йўқ эдим...

ВЕГЕТАТИВ ҲОЛАТ

«Саккизинчи июнда янги ҳаётимнинг бошланганига ярим йил тўлади. Шифтда хатларингиз кўпайиб кетган, деворлар эса сизлар юборган расмлар билан тўлган. Ҳар бирингизга жавоб бериш имкониятим йўқлиги туфайли ҳаёлимга

²⁹ Рауль Дюфи (1877–1953) – француз рассоми.

бир фикр келди. Ҳаётимда бўлаётган воқеаларни, ютуқларимни ва умидларимни умумий қилиб ёзаман. Аввалига, мен қўрқинчли воқеа содир бўлмади, деб ўйлагим келган эди. Беҳушлик ҳолатидан чала чиққан ҳолимда ишончим комил эдики, яқин орада яна Париж ҳаётига қайтаман, лекин иккита қўлтиқтаёқ билан. Шунисига ҳам шукур қилган бўлардим...»

Беркдан дўстларимга, танишларимга жўнатмоқчи бўлган биринчи хатим шу жумлалар билан якунланди. Олтмишта манзилга жўнатилган бу хат барча миш-мишларга барҳам берди. Шаҳар, юзта оғизли ва юзта кулоқли махлук, мендан аламини олишни хоҳлади. «Флора» кафеси – Париждаги олифталар, тамагирлар гавжумлашадиган жой. Дўстларимнинг эшитишича, шу кафеда тилини тийиб юролмайдганлар ғийбатимни қилишибди. «Эшитдингларми, жаноб Б. «сабзавот»га айланиб қолибдими?» деб сўрабди ғийбатчилардан бири. «Албатта, хабарим бор, «сабзавот»га айланиб қолибди».

«Сабзавот» сўзи буларнинг кўнглига хуш келибди, шекилли, ҳар икки гапнинг бирида ишлатишибди. Уларнинг назарича, менда фақат шунақа, ўзимга ўхшаган «сабзавотлар» билангина гаплашишдан бошқа чорам йўқ. Замон тинч, ҳеч ким олдингидек ёмон хабар олиб келган одамни отиб ташламайди. Мен ўзимга ишонаман ва ақ-

лий даражам ҳар қандай файласуфникидан баландроқ эканини бемалол исботлаб бераман.

Шу йўсинда умумий, ҳамма учун ёзиладиган хатларим ҳар ой яхши кўрган инсонларим манзилига юборилаверди. Ғуруримни бир четга суриб, ҳаммага бўлаётган воқеаларни айта бошладим. Улар шуни тушуниб етдиларки, фақатгина айрим қийин вазиятларни ҳисобга олмаганда, менинг «скафандр»имга киришнинг иложи бор.

...Менга жуда ажойиб хатлар келмоқда. Уларни босиб чиқариб, қаршимга ўқишим учун қулай қилиб қўйишади. Бу ҳол одат тусига кириб қолиб, хатчи ҳар гал бир оғиз гап ҳам гапирмасдан хатни қулай ҳолатда ёпиштира бошлади. Ҳар бир хатни ўзим, синчиклаб ўқиб чиқаман. Айрим хатлар жуда жиддий кайфиятда ёзилган. Уларда ҳаётнинг асл маъноси, қалб поклиги, тирикликнинг моҳияти ҳақида гап боради. Энг қизиғи, бундай чуқур маънога эга хатларни илгари мен билан муносабати унчалик яхши бўлмаган инсонлар ёзишган. Уларнинг олдинги ҳаётимдаги бепарво муносабати ортида соф туйғулар яширин экан. Наҳотки, шу пайтгача кўр бўлганман ёки инсонларнинг асл қиёфасини кўриш учун фалокатга йўлиқишим шарт эди?

Қолган хатлар кичкина воқеалар баёнидан иборат бўлиб, вақт ўтаётганини билдириб турарди. Шомда узиб олинган атиргул, чеки йўқ ёмғирли якшанбалар, уйқудан олдин йиғлайди-

ган чақалок... Фарқи йўқ, бу хатлар уч қаторлими ёки саккиз бетлими, узоқ Левантдан келдими ёки Леваллуа-Перриданми – ҳаммасини хазинадек асрайман. Бир кун келиб ҳамма хатларни бир-бирига улаб, улардан километрлик тасма ҳосил қилишни хоҳлайман. Бу тасма дўстлик ришталарининг рамзи ҳисоблансин. Шунда ғийбатчилар мағлуб бўлишади.

САЙР

Иссиқ ҳаво одамни ҳолдан тойдирмоқда. Лекин мени ташқарига чиққим келмаяпти. Бир неча ҳафталар, балки ойлар ҳам ўтдики, мен касалхона ҳудудини тарк этиб, денгиз қирғоғига олиб борадиган йўл бўйлаб сайр қилганим йўқ. Сўнгги маротаба бундай сайр қишда бўлганди. Совук, булутли кунда қирғоқда сайр қилувчилар шамолга қарши энгашиб юришарди. Энди эса Берк соҳилининг ёзги қиёфасини кўргим келяпти. Айтишларича, кимсасиз чўлни эслатиб турадиган ушбу жой ҳозирда одамлар билан гавжум эмиш. У ерга бориш учун «Соррел» биносидан чиқиб, учта мошиналар тўхташ майдонини кесиб ўтиш зарур. Йўлнинг нотекислиги аравачада ўтирган одам учун азоб. Шунингдек, ўнқир-чўнқирлар ва тинимсиз ҳаракатдаги мошиналар йўлдан ўтишимда қийинчилик туғдириши аниқ.

...Денгизга ҳам чиқиб олдик. Қуёшдан сакловчи соябонлар, чўмилиш анжомлари, қора кўзой-

нак тақиб олган сузувчилар июль кайфиятини улашиб турибди: таътил, хурсандчилик, хуш-кайфият. Бу ер касалхонадан тубдан фарқ қилар, юракни сиқадиган лабиринтсимон йўлаклар йўқ. Аммо баланд-паст тўлқинлар, туманли уфқ ўша-ўша...

Атроф тўла офтобдан қорайган оёқлар, соябон-чали музқаймоқ кўтариб олган дам олувчилар, биз эса тахта йўлакчадан кетиб бормоқдамиз. Мен ҳам ўзимни маза қилиб музқаймоқ ялаб, Қуёш нурларидан баҳра олиб ётганимни тасаввур қилдим. Тўғриси айтганда, ҳеч ким менга эътибор бермаётганди. Ногиронлар аравачасидаги одам беркликлар учун худди Монте-Карлодагилар «Феррари»да кетаётгандек оддий ҳолат эди. Ҳаммаси мендек омадсиз, иложсиз ва синган. Бугунги ҳамроҳларим Клод ва Брис эди. Клодни мен икки ҳафтадан бери биламан, Брисни эса йигирма беш йилдан буён. Узоқ йиллик дўстимнинг ҳар куни келиб, камина ҳақидаги шу китобни ёзишга ёрдам бераётган аёлга мен тўғримда гапириб бераётганини эшитиш жуда ғалати бўларкан. Жиззакилим, китобларга бўлган муҳаббатим, мазали овқатларни рад қилолмаслигим, усти очиладиган қизил мошинам — ҳамма ҳаммаси ҳақида аралаштириб гапирмоқда. Қисқаси, у ўтмишда қолиб кетган ҳаёт ҳақида айтиб бераётган ҳикоячи эди.

— Мен сизни шундай инсон сифатида тасаввур қилмаган эдим, — деди Клод.

Энди менинг атрофимдаги дунё иккига бўлинди, мени олдин таниганлар ва кейин таниганлар. Қизиқ, каминани қандай инсон бўлган деб ўйлашган экан-а? Уларга кўрсатиш учун палатамда ҳеч бўлмаганда расмим ҳам йўқ.

Соҳил қаҳвахонасининг кенг зиналари олдида тўхтаймиз. Зиналар менга «Порт дэ-Отей» метро станциясининг кириш жойини эслатди. Болалигимда «Молитор» ҳовуздан қайтаётиб шу метродан хлор ҳиди сабаб кўзларим ёшланиб чиқардим. Ўша ҳовуз бир неча йиллар аввал бузиб ташланди. Зиналар эса энди мен учун ҳеч бир аҳамиятга эга эмас.

– Балки қайтгинг келаётгандир? – сўради Брис.

Мен бор кучим билан бошимни қимирлатиб, қаршилик кўрсатаман. Экспедициянинг асл мақсадига етиб бормас эканмиз, ортга қайтиш йўқ. Тезлик билан эски карусель олдига борамиз, каруселнинг мусиқаси асабимга ўйнарди. Йўлда эса Фанхиони³⁰, касалхонанинг юлдузини учратиб қоламиз. Адолат каби эгилмайдиган Фанхио ўтиролмасди. Фақатгина туриш ва ётишга маҳкум бу одам аравачасида ёнмачасига тезлик билан ҳаракатланарди. Аммо мана бу, узун бўйли, гавдали, «Фанхиога йўл беринг!» деб бақириб юрадиган одам ким экан? Тўғриси, танимадим. Ниҳоят, саёҳатимиз тугаб, йўлак сўнггига етдик. Мен бу

³⁰ Хуан-Мануел Фанхио (1911–1995) – машҳур аргентиналик пойгачи.

ерга чиройли манзарани кўргани келганим йўқ. Мақсадим — соҳилнинг четида жойлашган тамад-дихонадан чиқаётган мазали хидлардан баҳра олиш. Бу иштаҳа очар хидлар менга ҳузур бағишлар ва юраги уриб турган ҳеч қайси инсон бу хидларга бефарқ бўлолмасди. «О, ля, ля,— орқамдан овоз эшитилди, — куйиб кетган чўчка гўшти сасияпти, шекилли.

Мен эса қовурилган картошка ҳидига ҳеч тўя олмаяпман.

ЙИГИРМАГА БИР

...Ниҳоят, отнинг исмини эсладим. Унинг исми Митра-Граншан эди.

Венсан, ҳозирда адашмасам, Абвил деган жойдан ўтиб кетаётган бўлса керак. Бу шундай жойки, Париждан мошинада ўтиб кетаётганингизда саёхатингиз чўзилиб кетгандек туюлади. Катта тезлик билан келинадиган йўл иккига бўлинади. Ўша ердан енгил ва юк ташувчи мошиналарнинг тизилиб туриши бошланади.

Бу воқеага тахминан ўн йил бўлди. Венсан, мен ва яна бир нечта кишига (ҳозирда мавжуд бўлмаган) бир машҳур газетанинг бош муҳаррири бўлиш имконияти туғилиб қолди. Босмахона ишига ҳаётини бағишлаган ўша газетанинг раҳбари ўз меросини Парижнинг энг ёш жамоасига — бизга топширмакка мажбур бўлди. Биз унга қарши ҳам сиёсий, ҳам молиявий ҳужум қилиб,

беш-олти йил ичида оёкка кўйган газетасини унда тортиб олиш режасини тузиб кўйдик. Биз билан курашиш учун охирги ресурсларини тикди, биз эса юз фоиз жангга киришдик.

Мана, ҳозир Венсан чорраҳадан ўтиб кетмоқда. Сал юриб чапга, Руан ва Кротуа томондан тор кўчага кириб, кичкина қишлоқларни кезиб, Беркка келиши керак. Бунақа чалкаш йўллар унча-мунча одамни адаштириб юборади. Лекин Венсан йўлини йўқотмайди, у бир неча марта мени кўришга келиб кетган. Венсанда манзилни осонлик билан топиш қобилиятидан ташқари, содиқлик ҳиссиёти ҳам кучли эди.

Биз доим бирга эдик. Саҳарда ҳам, кечки пайт ҳам, дам олиш кунлари ҳам ва ҳатто, ярим тунда ҳам бешовлон ўн икки киши эплаёлмайдиган ишни қисқа фурсатларда бажарардик. Бир ҳафта ичида Венсанда ўнга яқин режалар пайдо бўлди: учтаси зўр, бештаси яхши, иккитаси умуман ёмон. Менинг вазифам Венсаннинг шошқалоқлигини назорат қилиш эди. Негаки, у зумда дунёдаги ҳамма нарсани бир вақтда хоҳлаб қоларди.

Унинг мошина ҳайдаётганида асабийлашиб, оёғи титраётганини ва йўллардаги тирбандликлардан жаҳл қилиб сўкинаётганини шу ердан туриб эшитаётгандекман. Катта, равон ва қулай йўл икки йилдан кейин Беркка етиб келади, ҳозир эса қурилиш давом этмоқда. Шунинг учун тор йўллардан юришга тўғри келади.

Биз Венсан билан ҳеч қачон ажралмасдик. Бирга овқатланардик, отамлашардик, дунёни севардик, орзу қилардик – фақат ва фақат газета билан ва газета учун яшардик. Ўша кунларда кимнинг хаёлига от чоптириш пойгасига бориш фикри келди, билмайман. Совуқ, аммо очик ҳаволи қиш куни эди, Венсан эса пойга дардида. Аммо на мен, на у пойгага қизиқардик. Бир куни бир отчопар бизни ипподромда³¹ меҳмон қилиб, от чоптириш «дунё»сига қизиқтириб қўйди. Унинг айтишича, Митра-Граншан исмли отнинг пойгада ютиши йигирмадан бирга тўғри келади, лекин ютса унга пул тикканлар жуда катта ҳажмда даромад қилар экан...

Венсан Беркнинг яқинига келиб ҳам қолгандир.

...Ҳамма қонунбузарлар, қиморбозлар ва пойга мухлислари йиғилган залда овқатланиб олдик. Қоринни тўйдирганимиздан сўнг сигарет чека бошладик. Ҳамма тўртинчи бор ўтаётган пойгани асабийлашганча кутарди...

Венсан денгиз ёқасидаги хиёбондан бурилиб, тепага кетган йўлдан юрмоқда. Охирги марта қишда келганида кимсасиз кўринган Берк соҳили ҳозир одам билан тўлганини кўриб, бу жойларни зўрға таниди.

...Кутиш жараёнига шунчалик берилиб кетибмизки, пойга бошланганини билмай қолибмиз. Гаров пули тикиладиган жой – касса биз бориши-

³¹ Ипподром – от пойгаси ўтказиладиган жой, майдон.

миз билан ёпилди. Ҳатто таҳририятдаги ходимларимиз йиғиб берган пулни чўнтагимдан чиқаришга ҳам улгуролмай қолдим. Митра-Граншан омадсиз от бўлишига қарамай унинг номи ҳамма ёққа овоза бўлиб кетди ва миш-мишлар туфайли ҳамма айнан шу отга пул тикишга қизиқиб қолди. Энди фақат пойгани томоша қилишгина қолди... Охирги бурилишга келганда Митра-Граншан узоқлаша бошлади. Маррага яқин қолганда эса мўъжизавий ҳолатда ҳамма рақибларини таҳминан қирқ метрга ортда қолдириб, гўё самолётдек маррадан ўтиб кетди. Таҳририятда ҳамма хурсанд бўлган бўлса керак...

Венсан мошинасини касалхона автотураргоҳига қўйди. Қуёш кўзни қамаштирмоқда. Энди эса у мени дунёдан ажратиб турувчи йўлни сабр билан босиб ўтиши керак: автоматик ҳолда очиладиган ойнали эшиклар, 7 рақамли лифт ва 119-палатага олиб борадиган даҳшатли йўлак. Жиндек очик ҳолда турадиган эшик тавақасидан ҳаёт бир четга улоқтириб ташлаган одамларнинг ётоққа михланиб ётганини кўриш мумкин. Бу ҳолат кишини даҳшатга солади. Мени биринчи бор кўргани келган одам палатамни топгунча «адашиб қолиши» керак. Бу уларга кўз ёшларини артиб, ўзларига келиб олишга ёрдам беради. Улар мени кўрганларида аввалига нафасларини ушлаб туришади, худди сузувчи сувга сакрашидан олдин нафас ушлаб турганидек. Шундай пайтлар бўл-

ганки, баъзилар хонамга кирмасдан туриб, чида-ёлмай Парижга қайтиб кетишган.

Венсан эшикни тақиллатади-да, бир оғиз сўз ҳам гапирмай хонага кириб келади. Мен қолганларнинг ҳайрат тўла кўзларига ўрганиб қолган эканман, унинг тинч назарини кўриб, аксинча ўзим ҳайрон қолдим. Фалаж юзим билан ташаккур сифатида табассум қилишга ҳаракат қиламан. Бунни сезган Венсан пешонамдан ўпиб қўйди. У ҳеч ўзгармайди: малла соч, хўмрайган юз, худди валлиялик касаба уюшмаси бошлиғига ўхшайди. У ҳозирда «руда гази портлашининг қурбони» бўлган дўстини кўргани келди. Гавдали, оғир вазнли курашчи каби тепамда турарди.

...Ўша кун, Митра-Граншаннинг ғалабасидан кейин дўстим сўз бошлади: «Биз аҳмоқмиз. Ҳақиқий аҳмоқмиз. Таҳририятда бизни ўлдришади». Бу унинг тез-тез қайтариб турадиган ибораси эди.

Очиғини айтганда, Митра-Граншан воқеасини унутиб юборган эдим. Лекин ҳозир ҳаёлимни негадир шу воқеа банд қилди ва битган ярамни яна янгилади: ёлғизлик ҳисси ва ҳаётимда ўтказиб юборган имкониятларим... Митра-Граншан — бу мен сева олмаган аёллар, мен фойдаланишни хоҳламаган имкониятлар, мен қўлдан бой берган бахтли дамлар. Шунинг англаб етдимки, ҳаётим шундай майда омадсизликларнинг занжиридан иборат бўлган экан. Пойганинг натижаси қандай

бўлишини биласан, лекин ғалабага эриша олмайсан. Айтганча, биз Митра-Граншан ютган кунинга пул тиколмагандик, шунинг учун ходимларимизнинг ҳақини ўз чўнтагимиздан тўлашга мажбур бўлгандик.

ЎРДАК ОВИ

«Locked-in syndrome» касаллигидан азоб чекаётганим етмагандек эшитиш қобилиятим ҳам ёмонлашди. Ўнг кулоғим ҳеч нарсани эшитмайди, чап кулоғимнинг евстахий найчаси эса узоқдаги овозларни жуда баланд эшитади. Агар осмондан самолёт ўтиб кетаётган бўлса, мен учун худди кулоғим остига қаҳва қайнатадиган аппаратни ёқиб қўйгандек туюлади. Лекин бу шунчаки бир неча сониялик шовқин. Эшикни ёпиш эсидан чиқиб, хонамни тарк этишганда ташқаридан келаётган ғала-ғовурлар мени ундан-да баттар қийнайди. Пошналарнинг тақиллаши, аравачаларнинг бир-бирига урилиб кетиши, тинимсиз гаплашишлар, ҳамшираларнинг ўзаро гап ташлашишлари, уларнинг овози худди биржачиларнинг тўнтарув кунидаги овозига ўхшайди. Бунинг устига ҳеч ким тингламаётган радио қўшилади, унга баланд овозли электр полартгич жўр бўлади. Мен дўзахга тушаман. Бу ерда шундайлар ҳам борки, битта қўшиқни тўхтовсиз қайта-қайта эшитаверишди. Олдин палатамда ёшгина шеригим бор эди. Унга замонавий технологик имкониятлар билан

куроллантирилган ўйинчоқ ўрдак совға қилишганди. Ҳар гал хонамизга одам кирганида ўзидан жуда баланд, ёқимсиз овоз чиқарарди. Кунига саксон марта. Шукурлар бўлсинки, ҳамроҳимга рухсат беришди, йўқса мен ўрдакни яксон қилиш режамни амалга оширишга мажбур бўлардим. Барибир бу режани хаёлимда пишитиб қўйганман. Худо билади, яна қандай «қўшни»ларга дуч келаман. Лекин энг ғалати «қўшним» бу комадан кейин ўзига келолмаган бемор. У ҳамшираларни тишлар, бўғар, ҳатто бир стакан сувни ҳам ҳамма ёқни бошига кўтариб сўрарди. Дастлаб унинг бу қилиқлари дўхтирларни хавотирга солди, кейинчалик эртами-кечми унинг бақир-чақирларига эътибор бермай қўйишди. Неврология бўлими кушлар инига ўхшаб қолди: тинимсиз шовқин-сурон. Ахийри, «қўшним»ни олиб кетишди, у эса «Қутқаринглар, ўлдиришмоқда!» деганча касалхонани тарк этди. Очиғини айтсам, унга раҳмим келди.

Яна тинчлик ҳукм сура бошлади, мен эса ёлғизликда хаёлларимдаги капалакларнинг учиб юрганини тинглайман. Уларнинг ҳар бир қанот қоқишини эшитиш кишидан жуда кучли эътибор талаб қилади. Сал қаттиқроқ нафас олиш ҳам уларнинг овозини эшитишга ҳалақит беради. Бу жуда ғалати. Менинг эшитиш қобилиятим тикланмаган, аммо кундан-кунга уларни тиниқроқ эшита бошляпман. Менда капалаклар кулоғи пайдо бўлаётгандир балки.

ЯКШАНБА

Деразадан менга сариқ ғиштли девор кўри-
нади, Куёш чиқаётганидаги биринчи нурлардан
уларнинг ранги ёркинлашади. Девор пушти тусга
кира бошлайди. Худди қадимги юнон граммати-
каси Рата каби – тўртинчи синфдан хотиралар.
Мен қадимги юнон тили ва адабиёти ҳақида кўп
маълумотга эга эмасман, лекин шу ранг менга
жуда ёқади, мактаб даврларимдаги Алкивиада
ити ва Фермопил қаҳрамонларини ёдга солади.
Бўёқ савдогарлари бу рангни «Антик давр пушти
ранги» деб аташади. Аммо бу нарсаларнинг ка-
салхона пластерининг пушти, палатамдаги эшик-
нинг оч сиёҳранглиги билан умуман алоқаси йўқ.

Бугун якшанба. Вақт шунчалик секин ўтадики,
агар бирор-бир одам мени йўқлаб келмаса ҳеч қан-
дай воқеа содир бўлмайди. На кинезитерапевт, на
логопед ва на психиатр кўргани келади. Ягона қи-
линадиган иш – мени ювинтириб, кўринишимни
тартибга келтириш. Лекин бу жараён ҳам одатда-
гидан тезроқ битади. Якшанба кунги оилавий ўти-
ришлар, балиқ овига бориш, сайрга чиқиш, қисқа-
си, кўнгил ёзишдан навбатчилик туфайли маҳрум
бўлган ҳамшираларнинг муомаласи ўзгариб қо-
лади. Шундан ювинтириш жуда кўпол, оғриқли
жараёнга айланади. Уч марта атир сепсангиз ҳам
ҳақиқатни яшира олмаймиз: биз сасимокдамиз.

Якшанба. Агар телевизор қўйишларини сўра-
моқчи бўлсангиз, вазиятни қўлдан бой берманг.

Чунки яна бошқа ҳамшира келгунича уч-тўрт соат ўтиши мумкин. Баъзан эса зерикарли сериал ёки бемаъни кўрсатувни кўриш ўрнига умуман ҳеч нарса кўрмаганингиз яхшироқ. Кўрсатувлардаги баланд қарсақлар овози бошимни оғритади. Мен санъат ёки табиат, ҳайвонлар ҳаёти ҳақидаги фильмларни афзал кўраман. Ҳатто кўз узмай томоша қиламан.

Якшанба. Деворда осиглиқ турган соат кўнғироқлари тантанали жаранглайди. Ҳар куни ва-рақлари узиладиган тақвим эса бирпасда август келганини кўрсатиб турибди. Бу нима аҳвол, нега бу ерда вақт тўхтаб қолганга ўхшайди, ташқарида эса кўз очиб юмгунча ўтиб кетмоқда? Менинг тушунарсиз дунёимда сониялар жуда секин ҳаракатланади, ойлар эса тез. Мен ҳали ҳеч нарсага кўника олганим йўқ, бирпасда август келиб қолибди. Дўстларни, аёлимни, болаларимни таътил шамоли ўзи билан бирга учириб кетди. Хаёлан улар ҳозир дам олаётган жойга бораман, аммо кўнғлим бошқача бўлиб кетади. Бретанга арзон велосипедларда кўпгина болалар тўдалашиб келишади. Юзларида ёрқин табассум. Айримларининг ёши катта, лекин шундай қувноқ дамларда улар ҳам болаликка тушиб қолгандек бўлишади. Куннинг иккинчи ярмида кемада орол бўйлаб айлангани боришади. Кичкина мотор сув оқимиға қарши курашади. Кимдир кема четига ёнбошлаб олиб, кўзларини юмган ҳолда бир қўлини сувға

тикади. Жануб томонда соя-салқин жойларни топиш керак, йўкса Қуёш куйдиради. Кимдир табиат расмини чизиб ўтиради. Панжаси синган мушукча боғда пана жой қидиряпти, Камаграда эса буқалар тўдаси дарёни кезиб ўтмоқда. Ҳар бир хонадон бекаси чарчаб, шошилиб байрамга тайёргарлик кўрмоқда. Мен учун эса ўтмишда қолиб кетган «маросим» — тушлик ҳам катта аҳамиятга эга бўларди.

Якшанба. Токчамда йиғилиб борилаётган китоблар кичкина кутубхонага айланмоқда. Аслида, кераксиз кутубхона. Чунки ҳеч ким келиб, менга бу китобларни ўқиб бермайди. Сенека, Золя, Шатобриан, Валери, Ларбо — ҳаммаси мендан бир неча метр узоқликда, лекин мени уларга етишишимнинг ҳеч иложи йўқ. Қоп-қора пашша бурнимга қўнаверади. Мен кучим борича бошимни силкитаман, бироқ учиб кетмайди. Ҳатто Олимпия ўйинларидаги юнон-рим мусобақалари ҳам бунчалик шафқатсиз бўлмаган. Бугун якшанба...

ГОНКОНГЛИК ҚИЗЛАР

Мен саёҳат қилишни яхши кўрардим. Шукурки, ҳаётимда етарлича саёҳат қилганман. Бу ерда мовий осмонга боқиб, саёҳатларим давомидаги воқеалар, ҳиссиётларни қайта эсга оламан. Ғалати туйғу: Нью-Йорк майхонасидан келадиган куйган хид, Рангун бозорининг ғариблиги, дунёнинг турли чеккалари, Санкт-Петербургни

совук, ёрқин кечалари ва Невада чўлининг Фернес-Крик жазирама иссиқ ҳавоси. Лекин бу ҳафта ўзгача. Ҳар куни тонгда Гонгконгга учаман. У ерда, менинг журналим нашр қилинадиган шаҳарда, халқаро нашр муҳаррирларининг йиғилиши бўлиб ўтади. Ҳамон «менинг журналим» деган иборани ишлатмоқдаман, ваҳоланки, ҳозир бу гап хатодир. Бу орзу, истак яшашдан умид узмаслигим учун мени ҳаётга боғлаб турган ришталардан бири.

Гонгконгга кўп йўқолиб қоляпман. Сабаби бу шаҳарга бирон марта ҳам ташриф буюрмаганман. Қулай фурсат бўлиши билан тақдир мени жазолаган. Кетишим олдидан касал бўлиб қолганман ёки паспортимни йўқотиб қўйганман, ёхуд муҳим сабаблар билан бошқа шаҳарга учишимга тўғри келган. Қисқаси, Гонгконгга кетишимга нимадир тўсқинлик қилган. Бир гал ўрнимга Жан-Пол К.ни юборганман. У пайт ҳали Жан Бейрут кийноқхонасига тушиб қолиб, ақлдан озмаслик учун қиммат виноларнинг номларини санаб ўтирмаган эди. Менга Гонгконгдан радиотелефон олиб келганида думалоқ кўзойнак ортидаги кўзлари қувончга тўла эди. Ўша пайтлар радиотелефон энг замонавий буюм ҳисобланган. Мен Жан-Полни яхши кўрардим, лекин Хизбалланинг асирига айланганидан кейин уни бошқа кўрмадим. Ҳозир эса асир – мен, у эса озод инсон. Медок шахрининг ҳамма қасрларини билмаганим туфайли

ўзим учун бошқа машғулот топишимга тўғри келмоқда. Қандай қилиб бўлса ҳам вақтни ўтказиш керак-ку. Журналим нашр қилинадиган мамлакатларни санашни бошлайман. Ҳозирча йигирма саккизта БМТ давлатларини санаб ўтдим.

Айтганча, менинг ҳамкасабаларим, «French touch»³² элчилари, ҳозир қаердасизлар? Кун бўйи бирор-бир меҳмонхонанинг пардозхонасида «Elle»³³ аёли ким экан деган саволга хитой, инглиз, португал, таиланд, чех тилида гаплашиб, жавоб кидиришдан чарчамас эдиларинг-ку? Тасаввур қиялпман, неон лампалар билан безатилган, идишчаларда лағмон сотилаётган Гонконг кўчаларида доим бир хил бўйинбоғ тақиб юрадиган президент-директоримиз кетидан эргашиб кетяпсизлар. Спируми, Бонапартми, баланд бинолар олдида тўхтаб, уларга ютиб юборгудек назар ташламоқда.

Қаерга кетяпмиз, генерал? Наҳотки, денгизос-ти қанотларимиз билан кемага сакраб, Макаога³⁴ йўл олиб, дўзахда бир неча долларимизни ютқизи-б келсак? Ёки Филипп С.га тегишлилигидан далолат берадиган безаклар билан безатилган «Пениньсюла» меҳмонхонасининг «Феликс» деб номланган майхонасига чиқамизми? Миллатчи-лик туйғуси мени иккинчи жумлада тўхташга

³² «French touch»(инг) – француз атири.

³³ Эль (Elle) – аёллар журналининг номи.

³⁴ Макао – Хитой Халқ Республикасидаги автоном ҳудуд.

мажбур қилади. Мен суратга тушишни хуш кўрмайман, лекин шу кошонадаги қовоқхона ўриндиклари суянчиғига машҳур французларнинг суратлари туширилган. Улар орасида меники ҳам бор. Албатта, бу сурат тақдир мени «сабзавот»га айлантриб қўйишидан анча олдин олинган. Суратим чизилган ўриндиқ машҳурми-йўқми билмадим-у, лекин мен ҳақимдаги ҳақиқатни майхоначига айта кўрманг. Йўқса, калта юбка кийган хитойлик қизларнинг ҳеч бири бу ўриндиққа ўтирмайди.

ХАТ

Касалхона кўриниши қадимги англосаксларнинг мактабини эслатса-да, ошхонаси ҳечам «Ўлик шоирлар жамияти»³⁵га ўхшамасди. Қизларнинг нигоҳи совуқ, йигитларнинг баданида ёзувлар, бармоқларида узуклар бор. Лабларига сигаретни илдирган ҳолда ўриндиқларда ўтириб, кўча ҳаёти, мотоцикллар ҳақида баҳс олиб боришади. Ҳаммаси ўзидан нолийди, гўё Беркда ўтказишаётган бемаъни ёшлик даврлари истикболсиз келажакларига тўсиқ бўлаётганига ишора қилиб. Аравачада уларнинг олдидан ўтиб кетарканман ҳаммаси жим бўлиб қолади, лекин мен уларнинг кўзларида ҳеч қандай раҳм-шафқатни сезмайман.

³⁵ «Ўлик шоирлар жамияти» – Питер Уир суратга олган фильмдаги адабий гуруҳ номи.

Очик деразамдан касалхонанинг бронза юраги – ҳар тўрт соатда осмонни ларзага келтирадиган қўнғироқ овозлари эшитилди. Бўш стаканлар билан тўлган ошхона столида ёзадиган машинка пушти ранг қоғоз билан қийшиқ ҳолда туради. Ҳозирча қоғоз бўш, лекин яқин орада мен учун хат ёзиб қолдирилишини сезяпман. Кутаман.

ГРЕВЕН МУЗЕЙИДА

Бу кеча Гревен³⁶ музейига ташриф буюрдим. Жуда ўзгариб кетибди. Бел-Эпок³⁷ усулидаги кириш қисми сақланиб қолган: қийшиқ ойналар ва ғаройиб кўринишдаги хона. Аммо замонавий қаҳрамонлар ҳақидаги кўрғазмалар билан безатилибди. Биринчи залдаги кўрғазмаларни негадир танимадим. Аввалига ҳайкалларга замонавий кийимлар кийдирилган, деб ўйладим, кейин яхшироқ қарасам енгил кўйлақлар, калта юбкалар кийдирилган ҳайкаллар, аслида, ҳамширалар, мотоцикл устида ўтирган йигит эса оқ халат кийган санитар экан. Қотган ҳолатида ҳаммаси меҳрибон, оққўнгил, бағрикенг кўринар, мен эса улар қаровидаги шунчаки беморлардан бириман.

³⁶ Гревен музейи – Париждаги мумдан ясалган ҳайкаллар музейи.

³⁷ Бель Эпок (фран. Belle Epoque) – 1890-1914 йилларда Европа тарихининг техник тараққиёт, иқтисодий муваффақият, сиёсий муносабатларда тинчлик даври ва маданиятининг гуллаб-яшнаши.

Дастлаб улар кўзимга жуда кўрқинчли кўри-
нишди. Мен уларни «қамокхонам»нинг соқчила-
ри, устимдан уюштирилган фитна иштирокчила-
ри сифатида тахмин қилдим. Негаки, қўлларимни
синдириб, аравачага ўтқизиб, туни билан телеви-
зор олдида қолдириб, оғриқли ҳолатда ётқизиб ке-
тишгани туфайли уларни ёмон кўриб қолганман.
Ҳатто, баъзида уларни ўлдиришга ҳам тайёр эдим.
Вақт ўтиши билан мендаги бу жаҳл йўқолди ва ел-
камиздаги оғир юкни сал бўлса-да енгиллатадиган
бу инсонлар қадрдонимизга айланишди.

Биласизми, уларнинг ҳар бирига алоҳида,
фақат ўзимгагина таниш бўлган лақаб тўқиган-
ман. Ҳар гал кириб келишганида хаёлан лақабла-
ри билан чақириб кўяман: «Хелло, мовий кўз!»,
«Салом, тўпори!». Албатта, улар бу ҳақда ҳеч
нарсa билишмайди. Каравотим олдига келиб,
рақсга тушганча «Ишлар қандай?» деб сўрайди-
ган бу — Давид Бови. «Ишқилиб ҳеч нарсa бўл-
масин-да», деган гапни қайтараверадиган, сочи
оқарган болакайга ўхшайдиган профессорни
томоша қилиш эса кулгимни қистатади. Рембо
ва Терминатор: тахмин қилган бўлсангиз керак,
меҳр-шафқат кўрсатмайдиган «қахрамон»ларим.
Термометр лақаби эса доимо термометрни қўл-
тиғимда эсдан чиқариб қолдириб кетадиган ҳам-
ширага тегишли.

Гревенлик ҳайкалтарош Шимол одамларининг
юзларини ўхшатолмабди, бирортаси ҳам Опал

соҳилларининг шамолларию Пикардиянинг бутули ерларида яшаган авлодга ўхшамаган. Қизиғи, ҳайкаллар француз тилида гаплашишади. Айримлари бир-бирига умуман зид. Уларга мўъжизавий ҳолатда ҳусн берадиган Ўрта аср расомларининг иқтидори керак. Бизнинг рассомда эса бундай иқтидор йўқ. Лекин ёш ҳамшираларнинг дўмбоққина кўллари ва қирмизи ёноқларини ўхшатишга ҳаракат қилган. Шундай қилиб, мен кўргазмалар залини тарк этаётганимда «қаҳрамонларим»нинг ҳаммасига уларни яхши кўришимни таъкидладим.

Музейнинг кейинги залига ўтдиму беихтиёр Беркдаги палатамга дуч келдим. Худди ўзи. Деворлардаги расмлар, суратлар, эълонларнинг ранглари яқинлашганимда бир-бирига аралашиб кетди. Каравотда ҳеч ким йўқ, фақат кўрпалар йиғиштирилмаган, ғижим аҳволда. Хира ёруғлик. Бўш каравотнинг икки томонида турган одамларни дарҳол танидим. Улар мен фалокатга учраганимнинг эртаси куни кўрган инсонлар эди. Мишель ўриндикда ўтириб, чакқонлик билан айтилган ҳар бир гапни ёзиб борар, Анна-Мария эса қирқта атиргулни идишга жойлаштирарди. Бернар бир кўли билан Пол Мораннинг «Атташ элчисининг кундалиги» китобини очик ҳолда ушлаб, иккинчи кўли билан уни елпирди. Темир ҳошияли кўзойнаги унга профессионал дўхтир қиёфасини беради. Флоранс болаларнинг расм-

ларини деворга илар, юзида нимтабассум, елка-сидан қора сочлари тушиб турибди. Патрик деворга суяниб, ўйга берилган. Деярли ҳақиқийдек кўринган бу ҳолатни кўриб, ич-ичимдан ҳар гал дўстларим келганида ҳис қиладиганим меҳр ва шу билан бирга чуқур қайғуни туйдим.

Мен музей бўйлаб яна бироз айланиб, бошқа саргузаштларни ҳам кўрмоқчи бўлдим, аммо музей қоровули чироғини тўғри юзимга қаратди. Кўзим қамашиб кетди. Уйғонсам тепамда ёш ҳамшира дўмбоққина қўллари билан чироғини менга қаратиб савол бермоқда: «Уйқу дорини ҳозир берайми ёки бир соатдан кейинми?...»

МАҚТАНЧОҚ

Мен орзу қилган шимимни биринчи марта кийиб борган жой, Париж лицейида, бир бола билан узоқ вақт дўстлашиб юрдим. Унинг исми Оливье бўлиб, юқори даражадаги тасаввур қилиш қобилияти туфайли дўстлигимиз узоқ ва қизиқарли ўтган. Биз доимо кино томоша қилгани борар, энг қулай ўриндиқларни эгаллаб, энг яхши фильмларни кўрардик. Душанба куни эса у дам олиш кунлари бўлиб ўтган воқеаларни «Минг бир кеча» эртагини гапириб бераётгандек катта қизиқиш ва иштиёқ билан сўзлаб берарди. Агар у якшанба кунини Жонни Халлидей³⁸ билан

³⁸ Жонни Халлидей (1943 йилда туғилган) – француз рок жанри кўшиқчиси, актёр ва бастакор.

ўтказмаган бўлса, бунга унинг Лондонга, «Жеймс Бонд» фильмининг янги қисми премьерасига кетгани ёки «хонда» русумли мошинани ҳайдаш имкониятидан фойдалангани сабаб бўларди. Мактаб ўқувчиларининг севимли мавзуси бўлган япон мотоцикллари Францияда ҳам ўша даврда тарқалди. Хуллас, бу дўстимиз бизни эрталабдан кечгача бири иккинчисига тўғри келмайдиган ёлғонлар билан лақиллатиб, мактанарди. Эрталаб соат ўнда етим, тушликда ягона ўғил, кечки пайт эса бири муз устида учиш бўйича чемпион тўрт сингилнинг акасига айланиб қоларди. Аслида, дурустгина амалдор бўлган отаси вазиятга қараб ё атом бомбасининг кашфиётчиси ёки «Битлз» гуруҳининг вакили ёхуд Де Голлнинг ҳеч ким билмас ўғлига айланарди. Оливье нега гаплари бир-бирига мос келмаслигини тушунтириш вақти келганида, саволлардан қочар, ёлғонлари ҳаддан ошиб кетгачина «Қасам ичаман!» дея ростгўйлигини исботлашга уринарди. Кейинчалик вазиятни ўзгартириб бўлмаслигини сезиб, ноилож унинг ёлғонларига рози бўлиб қўя қолдик.

Охирги маълумотларга қараганда, Оливье қанчалик тиришқоқ бўлмасин на жанговар самолёт учувчиси, на жосус ва на бирор-бир амир маслаҳатчиси бўла олибди. У чексиз иктидорини дори бўёкчиси сифатида намоён қилаётган эмиш. Мен ўша пайтлари Оливьенинг турли ҳикоялар тўқиш қобилятига ҳавас билан қараган бўлсам,

энди ҳасадим келмоқда. Негаки, ўзимга ўзим келажакда содир бўладиган ҳар хил воқеалар ўйлаб топаман, аммо ҳикояларим барибир унинг даражасига етолмайди. Шу боис бу ҳаёллардан зерикиб, баъзан «Формула-1» пойгачисига айланаман. Сиз мени Монсе ёки Силверстоундаги пойгада кўрган бўлишингиз мумкин. Сирли, маркасиз, оқ мошинада мен бўламан. Каравотимда ётганча кабинам ҳақида икки оғиз сўзламоқчиман. Ҳайдаш жараёнида оғир шлем кийган бошим катта тезлик туфайли ортга тортилади. Шунингдек, мен тарихий-ҳарбий йўналишдаги кўрсатувларда аскар ролини ўйнайман. Алезия, Пуате, Мариняно, Аустерлице ва Шмен-де-Дам жангларида иштирок этаман. Нормандияда қаттиқ жароҳатланганим туфайли Денбенфуга етиб боришим даргумон. Кинезите-рапевт қўлида эса ўзимни «Тур де Франс» велосипед пойгасининг иштрокчисидек ҳис қиламан. У менинг қаттиқ кучаниш оқибатида чарчаган мушакларимга дам беради. Энди Турмалга йўл оламиз. Юқорилаётганимда мухлисларимнинг олқишларини эшитаман, тушаётганимда қулоқларимга кучли шамол овози эшитилади. Ишонасизми, мен энг кучли рақибларимдан чорак соатга ўзиб кетганман. «Қасам ичаман!»

«A DAY IN THE LIFE»³⁹

Мана, ниҳоят, йўлимизнинг сўнггига ҳам деярли етиб қолдик. Фақат энг даҳшатли кун бўлган 1995 йилнинг 8 декабрини ёдга олиш қолди, холос. Фалаж бўлганимнинг биринчи кунидан бошлаб соғлом ҳолатимнинг охириги дақиқаларига тушиб қолишни истардим. Ҳозир мен учун кийин бўлса-да, ўтмишимга шўнғимоқчиман. Аслида, қаердан бошлашни ҳам билмайман. Назаримда, ўтказган ҳамма вақтим худди синган термометр симобининг томчиларини йиғиш каби бекор кетган. Керакли сўзларни топа олмаяпман. Ҳаммаси рангсиз, ғуборли, товушсиз эди: осмон, одамлар, жамоат транспортлари билан тўлиб кетган шаҳар. Ўша кун ҳар бир парижлик каби сўлгин кайфиятда мен ва Флоранс янги кунни қаршиладик. Мен ҳар кунги тонгги ишларимни бугун негадир ҳафсала билан бажардим: соқолимни олдим, кийиндим, қаҳва ичдим. Қизиғи, бир неча ҳафта олдин мен бу кун учун режа тузиб қўйгандим. Бугун янги русумли немис мошинасини амалда синаб кўрмоқчиман. Ушбу мошина фирмасининг бошлиғи автомобилни ҳайдовчиси билан олдимга юборган. Келишилган вақтда уйим олдида интизомли ҳайдовчи металл рангли «BMW»га суяниб, мени кутиб турарди. Деразадан бу ажойиб мошинага боқиб, ўйланиб қол-

³⁹ «A day in the life» – ингл. Ҳаётнинг бир куни.

дим: оддий кийимларимда шу мошинани ҳайда-сам қандай кўринар экан? Деразага пешонамни қўйиб, кўчада ҳукм сураётган об-ҳавони текшираман. Флоранс аста бошимни силайди. Унинг ёноқларидан енгилгина ўпиб, хайрлашаман-да, шошилиб мум иси келаётган зиналардан тушиб кетаман. Бу ўша вақтлардан қолган сўнгги ис...

«I read the news today, oh boy...»

Йўлда содир бўлган иккита фалокат ҳақидаги маълумотдан кейин радио «Битлз»нинг «A day in the life» кўшиғини қўйди. Охирги кўшиғи 1970 йилда чиққан бу гуруҳнинг «эски» кўшиғини ёзиб олмоқчи бўлиб юргандим. «BMW» Булон ўрмони бўйлаб гўё учар гилам каби кетмоқда. Ҳайдовчи – келишган ва хушмуомалали йигит, мен унга куннинг иккинчи ярмидаги режаларимни айтиб беряпман: ўғлимни олиб келгани бориб келишим керак. У ер Париждан тахминан қирк километр узоқликда жойлашган.

«He did not notice that the lights had changed...»

Июлда оилам билан ажрашганимдан сўнг ўғлим Теофил билан бафуржа, эркакларча гаплашиб олишимга фурсат бўлмади. Мен уни театрға, янги Ариас⁴⁰ томошасини кўришға олиб бормоқчиман, кейин Клиши майдонидаги ресторанда денгиз моллюскаларини тановул қиламиз. Бўлди, тамом, дам олиш кунларини бирга ўтказамиз.

⁴⁰ Ариас – Алфредо Ариас назарда тутилган – асли аргентиналик бўлган француз режиссёри.

Умид қиламанки, шаҳардаги муаммолар бизга халақит қилмайди.

«I'd like to turn you on...»

Менга қўшиқнинг айнан шу жойи ёқади, оркестр шу пайт баланд ноталарда чалади. Худди пианино олтинчи қаватдан тушиб кетгандек товуш янграйди. Мана, Леваллуага ҳам етиб келдик. Ишхонам биноси олдида тўхтаймиз... Соат учда ҳайдовчи билан кўришишга келишиб олдим.

Менинг хатлар столим устида бир дона хат турибди, лекин унинг қандай мазмундаги нома эканини билсангиз эди! Мен собиқ соғлиқни сақлаш вазирига ва Франциянинг машҳур аёлларидан бири бўлган Симона Б.га тезда қўнғироқ қилишим керак. Бундай қўнғироқлар ҳеч қачон тўсатдан бўлмайди. Мен хатто ўйлаб ҳам қолдим, нима қилибмизки, шундай бебаҳо инсоннинг назарига тушдик? «Менимча, унга журналда чиққан охирги сурати ёқмади», эҳтиёткорлик билан шивирлади ёрдамчим. Мен журналнинг ўша, Симона ҳақидаги танқидий руҳда босилган мақолалари сонини олиб, варақлай бошладим. Бу ерда касбимиз «сири» яширинган: сюжет устида бир неча ҳафта ишлашади, у эса энг тажрибали мутахассислар қўлостидан ўтади, лекин ҳеч ким ўтиб кетган хатони сезмай қолади. Мен эса телефон қўнғироқлари бўронини бошимдан кечираман. Унинг фикрича, бизнинг журнал томонидан унга қарши қилинган бу каби хатти-ҳаракат биринчи

марта содир бўлаётгани йўқ. Мен эса журналимиз аъзолари уни авлиё деб билишади, деган фикрни уқтирмакчи бўлдим. Одатда, бундай суҳбатларни Анна-Мария олиб боради, у юлдузлар билан баҳслашаётганда жуда сабрли. Мен бўлсам бу борада Генри Киссенжирдан⁴¹ кўра капитан Хэд-докка⁴² ўхшайман. Гаплашиб бўлганимдан сўнг ўзимни дўппослангандек ҳис қилдим.

Журналимиз муҳаррирлари Людовик ХІ лақабини олган Жеронимо уюштирадиган тушликларни ҳеч қачон ўтказиб юборишмайди. Жеронимонинг ўзи эса бундай тушликларни «жудаям зерикарли» деб атайди. Энг охирги қаватда, бинодаги энг оддий хона – ошхона жойлашган бўлиб, айнан ўша ерда бошлиқ ишчиларнинг тартиб-интизомини мажлис давомида мунозара қилади. Ёқимли овоз билан мақтовлар ёғдирганига яраша, жиддий танбеҳлар ҳам берилади. Йиллар давомида бошлиғимиз қачон мақтайдию қачон уришишини олдиндан билиб олганмиз. Шундай тушликларнинг бирида бир стакан сув ичганимдан сўнг яна нима еганимизни умуман эслай олмайман. Адашмасам мол гўштидан таом тановул қилдик ва қутуриш касалини юктириб олдик. Карантин даври ўн беш кун давом этади, бизнинг

⁴¹ Герни Альфред Кессенджир (1923 йилда туғилган) – америкалик давлат арбоби, сиёсатчи, халқаро муносабатларга масъул киши.

⁴² Капитан Хэддок – белгиялик рассом Эрженинг қаламига мансуб «Паҳлавон саргузаштлари» комиксининг сўкинадиган ва ичишни хуш кўрадиган қаҳрамони.

ҳали кутиш учун вақтимиз бор. Ўша пайтда, касаллик эълон қилинганда ягона ўлим ҳолати фақат президент Миттеран бўлди. Бутун Париж «ўлиб қолмасмикан» деган хавотирда президент ҳаққига дуо қилишди. Ўшанда собиқ президентнинг бир ойлик умри қолганди. Хуллас, шу каби тушликларнинг чеки йўқ.

Ҳайдовчи билан кўришганимда Қуёш уфққа ботаётганди. Вақтдан ютиш учун ишхонада ҳеч ким билан хайрлашмасдан шошиб чиқиб кетдим. Соат беш.

– Йўлда мошиналар тирбандлигига учрасак керак.

– Афсус...

– Мен сиз ҳақингизда қайғуряпман...

Шу пайт бугунга тузган ҳамма режаларим чип-пакка чиққандек туюлди: театрни ҳам, Теофил билан учрашувни ҳам бекор қилмоқчи бўлдим. Бир банка творог ва кроссворд билан қандайдир хонага қамалиб олгим келди. Лекин кучим бори-ча томоғимга тиқилиб келаётган аламни ютишга ҳаракат қилдим.

– Катта йўлга чиқмаганимиз яхшироқ.

– Сиз нима десангиз шу...

Қанчалик салобатли бўлмасин, «BMW» ҳам Сюрен кўпригидаги тирбандликда тўхтаб қолди. Ниҳоят, Сен-Клу ипподромини ортда қолдириб, Гаршадаги Раймонд Пуанкаре касалхонасидан ҳам ўтиб кетдик. Ҳар гал ўша ердан ўтаётганимда

болалик хотираларим ёдимга тушади. Кондорсё лицейида ўқиб юрган вақтимда ўқитувчимиз тоза ҳавода машқ қилишимиз учун Вокрессондаги Марш майдониға олиб борар, мен эса буни ўлгудай ёмон кўрардим. Бир куни шу касалхонадан бир бемор тўсатдан йўлимизга югуриб чиқди, бизни олиб кетаётган автобус уни уриб юборди. Ғалати овоз чиқди, автобус мотори ғирчиллади ва бемор шу оннинг ўзида ҳалок бўлди. Ундан фақат автобус ойнасида қон излари қолди, холос. Бу воқеа қишда, худди ҳозиргидек шом пайтида юз берганди. Шу бахтсиз ҳодиса туфайли қоронғи тушадиган пайтгача қолиб кетгандик. Бизни Парижгача бошқа ҳайдовчи олиб борадиган бўлди. Автобусда кетар эканмиз, қалтираган овозда ҳаммамиз жўрликда «Penny Lane» қўшиғини хиргойи қилгандик. Яна «Битлз»... Қизик, Теофил қирқ тўрт ёш бўлганида қайси кўшиқларни эслар экан?

Бир ярим соат ўтганидан кейин белгиланган жойга, мен ўн йил яшаган уйга етиб бордик. Катта боғимизни туман босибди. Бир пайтлар у ердан қувонч тўла қийқириклар эшитиларди. Теофил дам олиш кунлари учун қуролланган сумкачаси билан эшик олдида бизни кутиб турарди. Мен қайлиғим Флорансга қўнғироқ қилмоқчи бўлдим, лекин жума кунги ибодат учун онасининг уйига кетгани эсимга тушди. Яхшиси, театрдан кейин қўнғироқ қиламан. Умримда бир мартагина яҳудийларнинг бу маросимида ишти-

рок этганман. Маросим айнан шу ерда, Монтенвилда, болаларимга доялик қилган тунислик шифокорнинг уйида ўтган.

Шу пайтдан бошлаб ҳамма нарса чалкашиб кетди...

Кўз олдим хиралашиб, хаёлларим аралаш бўлиб кетди. Лекин фикримни жамлашга ҳаракат қилиб, мошинага ўтирдим. Чироқларни фарқига бормай қоляпман, минг марта ўтиб-қайтилган йўлларни зўрға танияпман. Пешанамдан тер оқаётганини сездим, йўлимиздан мошина чиқса, кўзимга иккита бўлиб кўринмоқда. Биринчи чорраҳада мошинани четга олиб, тўхтадим. Титраган ҳолатда «BMW»дан тушдим. Зўрға оёқда турибман. Шу пайт орқа ўриндикқа йиқиламан. Хаёлимда битта фикр: қишлоққа, қайнисинглим Диананинг олди-га етиб боришим керак, у ҳамшира. Унинг уйига етиб боришимиз билан чалажон ҳолатида Теофилдан тезда холасини чақириб чиқишини сўрайман. Бир неча сониялардан кейин Диана югуриб келди. Мени текшириши учун бир дақиқа ҳам кифоя бўлди ва қарор чиқарди: «Зудлик билан шифохонага бориш керак». Йўл ўн беш километрлик. Бу сафар ҳайдовчи катта тезлик билан ҳайдади. Ўзимни худди наркотик моддасини ютиб юборгандек ҳис қилардим. Лекин хаёлимга ўлишим мумкинлиги ҳақида фикр келмаяпти. Катта тезлик билан «BMW» елиб борар, қолган мошиналар эса оптимиздан сигнал чалиб қоларди. «Тўхтанглар, ҳо-

зир яхши бўлиб қоламан, ҳалокатга учрамайлик», демокчи бўламан, бироқ бир дона сўз ҳам айтолмайман. Хаёлимга эрталаб эшитган «Битлз»нинг кўшиғи келади: *«And as the news were rather sad, I saw the photograph»*.

Мана, клиникага ҳам етиб келдик. Ҳамма ёқ югур-югур. Мени деярли жонсиз ҳолатимда ғилдиракли аравачага ўтқазишди. «BMW» эшиклариди товушсиз ёпилди. Қачонлардир кимдандир эшитган эдим, яхши мошинани овозидан билса бўларкан. Йўлаклардаги неон чироқлар кўзимни камаштиради. Лифтда нотаниш одамлар менга далда беришмоқчи бўлади, менинг хаёлимда эса «Битлз»нинг «A day in the life» кўшиғи ниҳоясига етади. Пианино олтинчи қаватдан тушиб кетади. У тушишига қадар эса бир фикр хаёлимдан ўтади: театрни бекор қилиш керак, барибир кеч қолдик. Ҳечқиси йўқ, эртага кечки пайт борамиз. Айтмоқчи, Теофил қаерга ғойиб бўлди? Мен комага тушдим...

ЯНГИ МАВСУМ

Ёз охирига етиб, тунлар совуқлашмоқда. Мен яна «Париж касалхонаси» ёзувли қалин кўк кўрпага ўрана бошладим. Ёзги таътилда кўринмай кетган одамлар яна пайдо бўлишди: хўжалик назоратчиси, тиш дўхтири, мухбир, яқинда жажжи Томнинг бувиси бўлган ҳамшира, июнда беморларнинг каравотини кўтариш жараёнида

бармоғини синдириб олган одам — ҳаммаси яна қайтадан эски одатлари билан қишки мавсумни бошлашди. Мен учун ҳам янги ҳаёт бошланди ва у шу ерда, шу каравот, ўриндик, йўлаклар орасидагина ўтади...

Мен гапириш хусусиятимни ривожлантириш учун логопед томонидан ёдлатилган кенгуру ҳақидаги кўшиқни хиргойи қилишга уринаман:

*Ҳайвонот бозида кенгуру,
Жарликни сакраб ўтди.
Салобати сочарди ёғду,
Чаққонгина кенгуру.*

Қишки мавсумнинг янгиланиши ҳақидаги янги маълумотлардан деярли дарак йўқ. Янги адабий мавсум, янги ўқув йилининг бошланиши, Париж мавсумининг очилиши — ҳаммасини тез орада Беркка, мени кўришга келадиган инсонлар сўзлаб беришади. Янгидан-янги маълумотлар олиб келишади. Айтишларича, Теофил юрса чироклари ёнадиган оёқ кийим кийиб юрганмиш. Қоронғиликда унинг фойдаси бор. Мен эса ҳозирча августнинг охирги ҳафтасидан баҳра олмоқдаман, чунки юрагимни ўкинч ҳисси бошқа қийнамаяпти. Клод ғилдиракли столга тираниб, икки ой давомида ҳар куни не-не қийинчиликлар билан битган ёзувларимизни кўздан кечирмоқда. Айрим саҳифаларини роҳат билан қайтадан

ўқийман. Қолганлари эса биз кутганчалик чиқмади. Бу ёзувлардан китоб чиқармикан? Клод-ни эшитиб туриб, унинг қора сочларига, оппоқ, Қуёшдан бироз қизарган юзларига, кўкимтир томирлари кўриниб турган қўлларига тикиламан. Ёзги қилинган ҳамма меҳнатимиз эсда қолади. Унинг қалин кўк дафтари, текис босиб ёзилган хати, захираси билан йиғиб қўйган мўйқаламлари, ҳар эҳтимолга қарши қоғоз салфеткалар ва гоҳида ичидан қаҳва учун пул чиқарадиган қизил сумкаси – ҳаммасига бирма-бир назар ташлайман. Очиқ сумкасидан меҳмонхона калити, метро чиптаси ва букланган юз франк кўриниб турибди. Бу нарсалар гўё ўзга сайёраликлар Ерни ўрганиш учун келаётганда ўзи билан оладиган энг керакли буюмларга ўхшарди. Бу мени чуқур ўйга солди. Қизик, самода «скафандрим»нинг кулфини очадиган калит бормикан? Тўхташ жойи мавжуд бўлмаган, яъни чексиз бўлган метро йўналиши-чи? Озодлигимни сотиб олиш учун етарлича маблағ-чи? Қидириш керак. Яхшиси, ўша ерга кетаман!

Берк соҳили, июль-август, 1996 йил.

P/S: Китоб нашр қилинганидан икки кун ўтиб, Жан-Доминик Боби вафот этди.

Мангу умр кечирадиган капалак – қалб «скафандр» ичидан озодликка чиқиб, учиб кетди...

Қизик, самода «скафандрим»нинг
қулфини очадиган калит бормикан?
Тўхташ жойи мавжуд бўлмаган, яъни
чексиз бўлган метро йўналиши-чи?
Озодлигимни сотиб олиш учун етар-
лича маблағ-чи? Қидириш керак.
Яхшиси, ўша ерга кетаман!



МУНДАРИЖА

Умид улашиш бахти	3
Муқаддима	6
Ўриндик	9
Ибодат	11
Чўмилиш	14
Алифбо	17
Император аёл	20
Чинечитта	23
Сайёҳлар	26
Колбаса	28
Фаришта	31
Сурат	34
Яна бир ўхшашлик	36
Туш	38
Кадр ортидаги овоз	41
Омадли кун	44
Илон изи	45
Парда	52
Париж	58
Вегетатив ҳолат	59
Сайр	62
Йигирмага бир	65
Ўрдак ови	70
Якшанба	72
Гонконглик қизлар	74
Хат	77
Гревен музейида	78
Мақтанчок	81
«A day in the life»	84
Янги мавсум	91



Муаллифнинг фалаж
ҳолатида логопед кўрсатган
ҳарфлар орқали бутун
бошли асар ёзиши ва бу
асари орқали бугунги кун
кишиси учун сув ва ҳаводек
зарур бўлган сабр-тоқат,
матонат ва шукроналик
туйғуларини сингдиришга
уриниши танимизни бир
бор унинг ўрнига қўйиб
кўришга, дунё матоҳига
эмас, аксинча, ўтаётган ҳар
онимизга қиймат бериб
яшашга ўргатади.

ISBN 978-9943-20-831-52

